

Samenvatting

Dit geschiedfilosofische onderzoek is gericht op de vraag in hoeverre de Nederlandse regering in de reparatiepolitiek van de periode 2008 tot en met 2017 omtrent de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog de ethische dimensie van het repareren van historisch onrecht in aanmerking nam. Het onderzoek is gepositioneerd binnen het bredere wetenschappelijke debat over reparatiepolitiek en over de conflicten die kunnen ontstaan wanneer het verleden onderwerp wordt van politiek debat. Daarnaast neemt het een positie in binnen het wetenschappelijke debat in Nederland over de reparatie van het onrecht dat de voormalige kolonie Indonesië werd aangedaan tijdens de dekolonisatieperiode. Door middel van een *critical discourse analysis* van overheidsdocumenten over het debat rondom de Rawagede-rechtszaak, het aanbieden van excuses en het doen van een grootschalig onderzoek wordt aangetoond dat de Nederlandse regering aan de hand van reparatiepolitiek de onafhankelijkheidsoorlog in een afgesloten verleden probeert te plaatsen en een sterke nadruk legt op de epistemologische aspecten van historisch onderzoek, beide ter voorkoming van politieke en juridische consequenties. Hierbij wordt actief een ethische dimensie buiten beschouwing gelaten. Bij het formuleren van deze conclusie spelen de inzichten van historicus Berber Bevernage een beduidende rol. Breder gezien onderschrijft dit onderzoek de 'performativiteit' van historische discoursen: praten over het verleden en over historisch onderzoek is niet louter beschrijvend, maar kan tevens significante socio-politieke gevolgen tot stand brengen. Dit is een aanmerkelijk gegeven in een wereld waarin het verleden steeds vaker onderwerp is van politiek debat.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1: De Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.....	13
1.1: Het verloop van de ‘politioenele acties’	13
1.2: De opvlamming van het nationale debat na een lange stilte.....	14
Hoofdstuk 2: Excuses en herstelbetalingen voor Rawagede en Zuid-Celebes.....	18
2.1: Verjaarde misdaden?.....	19
2.2: Afzonderlijke gebeurtenissen in een afgesloten verleden.....	24
Hoofdstuk 3: Een nieuw onderzoek naar de brandende kampongs.....	29
3.1: Een systematische afwijzing.....	29
3.2: Een problematische notie van objectiviteit en feitelijkheid.....	31
3.3: Een beperkte onderzoeksomkadering.....	35
Conclusie.....	40
Bibliografie.....	43
<i>Bronnen</i>	43
<i>Literatuur</i>	45
<i>Afbeeldingen</i>	49

Inleiding

Op 9 december 2011 hield ambassadeur Tjeerd de Zwaan een toespraak in het West-Javaanse dorp Balongsari, het voormalige Rawagede. In deze toespraak bood De Zwaan namens Nederland voor de eerste keer officieel excuses aan voor het bloedbad dat zich had afgespeeld in Rawagede op 9 december 1947, die dag precies 64 jaar geleden.¹ De excuses waren het gevolg van een rechtszaak in Nederland die begon in 2008. Advocade Liesbeth Zegveld klaagde toen namens negen weduwen en één mannelijke overlevende de Nederlandse staat aan wegens de executies die op die beruchte dag in Rawagede hadden plaatsgevonden.² De rechtbank oordeelde, na verwerping van het argument van de staat over het verlopen van de verjaringstermijn van de misdaden, dat de Nederlandse staat aansprakelijk was voor het bloedbad. De schade moest worden vergoed; dit gebeurde niet alleen in de vorm van de opgelegde herstelbetalingen, maar ook in de vorm van officiële excuses.³

De herstelbetalingen en excuses, die de uitkomst waren van de Rawagede-rechtszaak, zijn vormen van iets waarnaar ik in deze scriptie zal verwijzen als ‘reparatiepolitiek’. In Nederland is er de afgelopen twee decennia veel discussie over ‘reparatie’ voor het geweld dat de voormalige Nederlandse kolonie werd aangedaan in de periode van de uitroeping van de Indonesische onafhankelijkheid op 17 augustus 1945 door Soekarno en Hatta tot de officiële erkenning van Indonesië als onafhankelijke republiek op 27 december 1949. Deze debatten kunnen worden gezien als onderdeel van een wereldwijde opkomst van politieke bewegingen rond herstelbetalingen, historische verontschuldigen en herinnering.

Dit fenomeen heeft de interesse van wetenschappers gewekt. Deze wetenschappers hebben opgemerkt dat de gevallen waarin reparatiepolitiek wordt toegepast sterk uiteenlopen, in zowel de aard van het gedane onrecht als in de vormen die de reparatie aanneemt. Reparatiepolitiek kan bijvoorbeeld een symbolische vorm aannemen, zoals het geval is bij excuses, dialogen tussen slachtoffers en onrechtplegers en waarheidscommissies. Deze symbolische vormen van reparatiepolitiek gaan vaak gepaard met vormen van materiële compensatie, zoals herstelbetalingen. Vanwege de verschillende aspecten van reparatie voor historisch onrecht is reparatiepolitiek een omstreden concept binnen de wetenschappelijke literatuur; sommige academici stellen dat deze term de focus legt op het compensatoire aspect van verzoening met het verleden, vaak in de vorm van geld,

---

¹ Marije Willems, ‘Nederland biedt excuses aan voor bloedbad Rawagede’, *NRC*, 9 december 2011, <https://www.nrc.nl/nieuws/2011/12/09/nederland-biedt-excuses-aan-voor-bloedbad-rawagede-a1449805> (6 december 2020).

² Bart Luttikhuis, ‘Juridisch afgedwongen excuses’, *BMGN - Low Countries Historical Review* 129 (2014) 4, 92-105, aldaar 95.

³ Rechtbank ‘s-Gravenhage, ‘Uitspraak Rawagede’ (versie 14 september 2011), <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793> (16 januari 2021).

terwijl verzoening niet voortkomt uit louter dit aspect. Een alternatief concept is restitutie. Dit concept kan naar mijn mening echter minder breed geïnterpreteerd worden, aangezien de nadruk lijkt te liggen op teruggave van fysieke eigendommen. De term reparatie is breder en wordt gebruikt bij uiteenlopende historische gebeurtenissen. Daarom volg ik John Torpey in het idee dat de term reparatie de verschillende vormen van verzoening het beste vat.⁴

Reparatiepolitiek wordt sinds de Tweede Wereldoorlog over de hele wereld bedreven; het is dan ook een breed, internationaal fenomeen.⁵ Een aantal voorbeelden van reparatiepolitiek zijn de herstelbetalingen die vanaf 1952 werden gedaan door de Duitse regering aan Joodse slachtoffers van de Holocaust, de officiële Japanse erkenning van gruweldaden in Nanking en elders in 1999 en de excuses van de Canadese overheid in 2001 voor militaire executies tijdens de Eerste Wereldoorlog. Waar komt deze mondiale interesse in het repareren van historisch onrecht vandaan? Er zijn door wetenschappers verschillende verklaringen voor dit fenomeen geopperd.

Historicus Michael Marrus volgt zijn vakgenoot Charles Maier in het idee dat de nadruk die vandaag de dag ligt op het repareren van historisch onrecht het gevolg is van een *retreat of transformative politics*. Dit houdt in dat de hedendaagse samenleving het idee van een utopisch toekomstideaal na de Holocaust heeft losgelaten en zich daarentegen juist is gaan richten op het verleden. 'Memory becomes the guide: What matters is that societies be true to themselves, which is to say what has gone before.'⁶ Dit heeft volgens socioloog en historicus John Torpey te maken met een *Consciousness of Catastrophe*: sinds de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog en het Stalinisme is de mens zich zeer bewust van de catastrofes die hij zelf kan aanrichten.⁷ De *Consciousness of Catastrophe* leidde volgens Torpey tot reflectie over de aard en betekenis van onze verplichtingen tegenover slachtoffers van historisch onrecht. In dit licht introduceerde de psychiater en filosoof Karl Jaspers vlak na de Tweede Wereldoorlog het onderscheid tussen *guilt* en *responsibility* met betrekking tot de verplichtingen die een inwoner van een staat die onrecht heeft veroorzaakt, heeft tegenover slachtoffers. Jaspers betoogde dat Duitsland als natie geen collectieve 'schuld' had aan de gepleegde misdaden, maar dat de Duitsers wel een collectieve 'verantwoordelijkheid' droegen voor het onrecht dat de slachtoffers was aangedaan onder leiding van hun regeerders.⁸ Dit onderscheid tussen schuld

---

⁴ John Torpey, 'Introduction. Politics and the Past', in: John Torpey (red.), *Politics and the Past. On Repairing Historical Injustices* (New York 2003) 1-34, aldaar 3-5.

⁵ Jeffrey K. Olick en Brenda Coughlin, 'The Politics of Regret. Analytical Frames', in: John Torpey (red.), *Politics and the Past. On Repairing Historical Injustices* (New York 2003) 37-62, aldaar 37.

⁶ Michael R. Marrus, 'Official Apologies and the Quest for Historical Justice', *Journal of Human Rights* 6 (2007) 1, 75-105, aldaar 85.

⁷ John Torpey, "'Making Whole What Has Been Smashed': Reflections on Reparations', *The Journal of Modern History* 73 (2001), 333-358, aldaar 342.

⁸ Torpey, "'Making Whole', 350-351.

en verantwoordelijkheid wordt door wetenschappers die schrijven over herstelbetalingen nog veelal gemaakt.

Volgens Torpey heeft ook de toename van aandacht voor universele mensenrechten, op de agenda gezet door de Verenigde Naties na de Tweede Wereldoorlog, een grote rol gespeeld in het groeiende verlangen naar reparatie van historisch onrecht.⁹ Daarnaast stelt Torpey dat de reparatiepolitiek van de Tweede Wereldoorlog als een soort standaard wordt gezien waaraan andere vormen van historisch onrecht worden gemeten. Hij meent dat andere projecten die gericht zijn op verzoening met het verleden minder succesvol waren geweest zonder de grote aandacht voor de reparatiepolitiek inzake de Holocaust.¹⁰ Torpey concludeert dat de pogingen om historisch onrecht te repareren een belangrijk onderdeel zijn van de hedendaagse zoektocht naar rechtvaardigheid. We moeten volgens hem echter wel uitkijken dat er binnen de politiek niet een te grote nadruk op het verleden komt te liggen; dit kan ten koste gaan van onze progressieve toekomstvisie.¹¹

Historicus Elazar Barkan heeft een minder sociologische visie op reparatiepolitiek. Hij postuleert net als Torpey dat het einde van de Tweede Wereldoorlog en met name de ineenstorting van de Sovjet-Unie hebben geleid tot nieuwe aandacht voor historisch onrecht binnen politiek. Barkan gaat echter verder dan Torpey door te stellen dat deze ontwikkeling een nieuwe moraliteit tot stand heeft gebracht. Volgens hem heeft dit te maken met het feit dat de internationale diplomatiek lange tijd gekenmerkt werd door *Realpolitik*, oftewel het idee dat politiek gedreven moet worden door realisme en niet door ideologie of ethiek. Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog is daarentegen het repareren van historisch onrecht een groot onderdeel geworden van zowel nationale als internationale politiek.¹² 'Moral issues came to dominate public attention and political issues and displayed the willingness of nations to embrace their own guilt. This national self-reflexivity is the new guilt of nations,' aldus Barkan.¹³ Volgens hem heeft er een transitie plaatsgevonden in ons idee van rechtvaardigheid: eerst was dit idee gebaseerd op het Verlichtingsprincipe dat inhoudt dat mensenrechten toekomen aan individuen, maar nu is het gestoeld op een neo-Verlichtingsprincipe dat stipuleert dat deze rechten ook zouden moeten toekomen aan groepen.¹⁴ Hier verschillen de verklaringen van Barkan en Torpey. Barkan stelt namelijk dat verzoening tot stand kan komen door middel van een interpretatie van het verleden die beide partijen, de slachtoffers en de onrechtplegers, kunnen delen. Torpey kijkt vanuit sociologische hoek kritischer naar welke groepen een rol spelen in

---

⁹ Torpey, 'Introduction', 5.

¹⁰ Torpey, "'Making Whole', 338.

¹¹ Torpey, 'Introduction', 26.

¹² Elazar Barkan, *The guilt of nations. Restitution and negotiating historical injustices* (Baltimore 2000) XVI.

¹³ Barkan, *The guilt of nations*, XVII.

¹⁴ *Ibidem* XX.

de reparatiepolitiek en wiens interesses zij representeren; hij betwijfelt of het repareren van historisch onrecht kan worden gezien als een overeenstemming tussen 'partijen'.¹⁵

Barkan concludeert dat de retoriek van restitutie de relatie tussen arm en rijk, tussen krachtige en zwakke naties en tussen staten en minderheden verandert. Hij geeft toe dat reparatiepolitiek weinig invloed heeft op de verdeling van middelen en dat de (economische) ongelijkheid er slechts in zeer geringe mate door zou kunnen worden verminderd, maar hij is optimistisch over de verandering van machtsrelaties en de symbolische waarde die reparatiepolitiek heeft voor zowel de slachtoffers als de onrechtplegers in het vaststellen van een (nationale) identiteit.¹⁶ Hij pleit dan ook voor een 'theorie van restitutie'. Deze theorie is een soort mechanisme dat wijdverspreid toegepast kan worden om historische conflicten op te lossen door middel van het vragen van publieke en politieke aandacht voor historisch onrecht en het verstrekken van modellen voor onderhandelingen over de conflicten; zo zal restitutie volgens Barkan de norm worden en dit zal een verbetering in internationale moraliteit teweegbrengen.¹⁷ Met deze conclusie over de totstandkoming van een nieuwe moraliteit is Barkan optimistischer over de ontwikkeling van reparatiepolitiek dan Torpey.

Een voorbeeld van de onderhandelingen over rechtvaardigheid die Barkan noemt, zijn *Transitional Justice*-praktijken. *Transitional Justice* verwijst naar de manieren waarop landen die uit een periode van conflict en onderdrukking komen, omgaan met de grove mensenrechtenschendingen die in die periode veelvuldig voorkwamen. De reparatie komt in deze gevallen vaak in eerste instantie in de vorm van waarheidscommissies. Bepaalde ngo's (niet-gouvernementele organisaties) doen aanbevelingen over vredesopbouw en *Transitional Justice*, zoals het *International Center for Transitional Justice*.¹⁸ Er zijn echter ook wetenschappers die kritiek hebben op deze vorm van reparatiepolitiek, zoals bijvoorbeeld het geval is bij de waarheidscommissie die werd opgezet in Zuid-Afrika na het apartheidsregime.¹⁹ Historici Berber Bevernage en Nico Wouters merken in hun boek *The Palgrave Handbook of State-Sponsored History After 1945* op dat *Transitional Justice*-bewegingen en de later ontwikkelde *politics of recognition* - waarin culturele minderheden en sociale bewegingen erkenning van hun rechten en behoeften eisen, onder andere in de vorm van (symbolische) reparatie en officiële excuses voor historisch onrecht – de slachtoffers meer macht kunnen geven, maar er tevens voor kunnen zorgen dat de staat juist meer macht kan uitoefenen.²⁰ 'The state can also

---

¹⁵ Torpey, "Making Whole", 349-350.

¹⁶ Barkan, *The guilt of nations*, 343-345.

¹⁷ Ibidem 347-348.

¹⁸ International Center for Transitional Justice, 'What is Transitional Justice', <https://www.ictj.org/about/transitional-justice> (22 maart 2021).

¹⁹ Mahmood Mamdani, 'Amnesty or Impunity? A Preliminary Critique of the Report of the Truth and Reconciliation Commission of South Africa (TRC)', *Diacritics* 32 (2002) 3/4, 32-59, aldaar 58.

²⁰ De ontwikkeling van de *politics of recognition* werd in 1994 door Charles Taylor opgemerkt en benoemd en is sindsdien onderschreven als belangrijk politiek fenomeen door vele academici.

enhance control and power when assuming responsibility for past human rights violations by assuming moral authority and leadership and conforming its powers of arbitration and recognition,' aldus Bevernage en Wouters.²¹

Andere wetenschappers hebben opgemerkt dat de wereldwijde opkomst van herstelpolitiek de globalisering van de Amerikaanse noties van recht en rechtvaardigheid illustreert. Barkan lijkt zich hierbij aan te sluiten wanneer hij het heeft over het neo-Verlichtingsprincipe dat voorschrijft dat mensenrechten ook toekomen aan groepen. De zogenaamde *class action* of groepsvordering, waarbij een groep als collectief een schadeclaim kan indienen met één of twee hoofdeisers, vindt zijn oorsprong in de Verenigde Staten en wordt daar veelvuldig gebruikt. De laatste jaren ontstaat langzamerhand ook in andere landen de mogelijkheid tot het indienen van collectieve schadeclaims. Zweden introduceerde bijvoorbeeld al in 2003 de *class action*-wetgeving, maar koos wel voor een regeling waarbij consumenten zich actief moeten aansluiten bij een juridische procedure.²² In Frankrijk deed deze vorm van wetgeving zijn intrede pas in 2014; de beoordeling van de *class action*-wetgeving is daar tot op heden gemengd.²³ *Class action* heeft echter niet in elk rechtssysteem een equivalent; een belangrijke vraag is dan ook of groepen juridisch gezien slachtoffers kunnen zijn.

In Nederland is de wetenschappelijk discussie over reparatie voor historisch onrecht gericht op een aantal casussen. De casus van het slavernijverleden ontvangt momenteel veel aandacht. Een belangrijke vraag die in zowel de wetenschap als in de politiek wordt gesteld is of er excuses zouden moeten worden aangeboden voor dit verleden. Daarnaast discussiëren wetenschappers over herstelbetalingen, erfgoed en musea, herdenkingen en onderwijs. Een tweede onderwerp van debat in de Nederlandse wetenschappelijke discussie over reparatiepolitiek betreft het kolonialisme. Er is met name veel geschreven over Indonesië, aangezien daar tussen 1945 en 1949 de omstreden 'politieele acties' plaatsvonden. Historici Chris Lorenz, Bart Luttikhuis en Nicole Immler hebben uitgebreid onderzoek gedaan naar de reparatiepolitiek omtrent de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Zij hebben in hun onderzoeken allemaal aandacht besteed aan de Rawagede-rechtszaak. Lorenz vergelijkt de Nederlandse reparatiepolitiek met de Duitse *Vergangenheitsbewältigung* inzake de Holocaust. Zoals Lorenz betoogt, in navolging van rechtsfilosoof Wouter Veraart, blijkt uit het zich beroepen van de Nederlandse staat op de verjaringstermijn van het bloedbad in Rawagede dat de regering de misdaden niet zag als oorlogsmisdaden of misdaden tegen de mensheid, omdat die sinds 1968 niet meer voor verjaring in aanmerking komen. Verder werd het

---

²¹ Berber Bevernage en Nico Wouters, *The Palgrave Handbook of State-Sponsored History After 1945* (Londen 2018) 27.

²² Peter Vermij, 'Class action gaat Europees', *Het Advocatenblad* (2005) 11, 488-490, aldaar 490.

²³ Benoît Javaux, 'Consumer class action in France: a mixed assessment after four years' (versie 28 augustus 2019), <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUId=0889662B-35C7-4282-90D7-EC91B711711C> (18 maart 2021).

beroep op de verjaringstermijn verworpen, omdat de rechtbank oordeelde dat de moordpartij in Rawagede uitzonderlijk was; met dit argument werd het systematische karakter van het geweld tijdens de oorlog ontkend, meent Lorenz. Hij concludeert dat er in Nederland geen sprake is van een ‘post-nationale’, op mensenrechten gebaseerde omgang met historisch onrecht, zoals dat in de Duitse *Vergangenheitsbewältigung* wel het geval is.²⁴ Luttikhuis meent dat de rechtszaken en excuses met betrekking tot de gebeurtenissen in Rawagede en Zuid-Celebes voorbeelden zijn van de juridisering van het herinnerings- en excuusdiscours. Met juridisering bedoelt hij dat de reparatiepolitiek in het juridische domein terecht is gekomen. Deze juridisering zorgde er volgens hem voor dat de excuses een direct gevolg waren van de rechtszaken en dat de excuses expliciet beperkt bleven door de angst voor verdere juridische gevolgen.²⁵ Immler meent dat de Rawagede-rechtszaak een groter debat tot stand heeft gebracht in zowel Nederland als Indonesië, waarin politiek, maatschappij en geschiedschrijving nauw met elkaar verbonden zijn. Op basis van haar veldwerk in Indonesië concludeert zij dat er tot nu toe in Nederland op een eenzijdige manier is gediscussieerd over de reparatiepolitiek: volgens haar is er ruimte om sceptisch te zijn over de afwezigheid van een morele standaard van mensenrechten (Lorenz) of over de juridische benadering (Luttikhuis), maar we moeten niet over het hoofd zien dat de Rawagede-rechtszaak een maatschappelijk proces van dialoog in gang heeft gezet.²⁶ Ik zal de argumenten van Lorenz, Luttikhuis en Immler verwerken in mijn betoog en gebruiken om mijn these hard te maken.

Lorenz, Luttikhuis en Immler hebben zich specifiek gericht op de totstandkoming, uitwerking en gevolgen van de Nederlandse reparatiepolitiek omtrent de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. In dit onderzoek zal ik dieper ingaan op de invloed die de Nederlandse staat door middel van reparatiepolitiek uitoefent op hoe het verleden gezien wordt. Mijn aanpak verschilt van Lorenz, Luttikhuis en Immler, omdat ik het historisch discours analyseer. Dit betekent dat de aandacht zal verschuiven naar hoe er over het verleden wordt gepraat en welke gevolgen een dergelijk discours kan hebben. Op deze manier zal ik onderzoeken in hoeverre de Nederlandse reparatiepolitiek past in de ontwikkeling die Torpey en Barkan beschrijven. Met name Barkan stelt dat restitutie de internationale moraliteit verbetert en rechtvaardigheid bewerkstelligt; een analyse van het historische discours van de Nederlandse staat over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog kan echter ook de politieke belangen van reparatiepolitiek aantonen en dat kan de theorie van Barkan problematiseren. Hierbij is het van belang om te kijken naar de ethische dimensie van de Nederlandse

---

²⁴ Chris Lorenz, ‘De Nederlandse koloniale herinnering en de universele mensenrechten’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128 (2015) 1, 109-130, aldaar 127.

²⁵ Luttikhuis, ‘Juridisch afgedwongen excuses’, 98.

²⁶ Nicole Immler, ‘Hoe koloniaal onrecht te erkennen?’, *BMGN - Low Countries Historical Review* 133 (2018) 4, 57-87, aldaar 84-85.

reparatiepolitiek: in hoeverre wordt er daadwerkelijk voorzien in een streven naar rechtvaardigheid? Is er sprake van erkenning van het leed van de slachtoffers? Of spelen andere belangen een rol?

De vraag die ik in deze thesis zal beantwoorden, luidt daarom als volgt: *in hoeverre neemt de Nederlandse regering in de reparatiepolitiek van de periode 2008 tot en met 2017 omtrent de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog de ethische dimensie van het repareren van historisch onrecht in aanmerking?* Ik zal betogen dat de Nederlandse regering in de reparatiepolitiek van deze periode omtrent de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog expliciet een ethische dimensie buiten beschouwing laat om politieke redenen. Hiermee bedoel ik dat de regering het belangrijker acht om politieke en juridische consequenties te vermijden, dan om door middel van bijvoorbeeld de erkenning van het systematische geweld en het koloniale karakter van de oorlog te streven naar rechtvaardigheid. Mijn these is tweeledig: allereerst stel ik aan de hand van de theorie van historicus Berber Bevernage over de *politics of time* dat de Nederlandse staat de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog in een afgesloten verleden probeert te plaatsen om juridische en politieke consequenties te vermijden. Vervolgens betoog ik dat de Nederlandse regering een eenzijdige nadruk legt op de epistemologische aspecten van historisch onderzoek en hierdoor te weinig ingaat op een streven naar rechtvaardigheid. Rechtvaardigheid is immers een speerpunt van reparatiepolitiek, maar het wordt niet altijd bewerkstelligd. Mijn these gaat dan ook in tegen de theorie van Barkan, die stelt dat het repareren van historisch onrecht leidt tot een nieuwe moraliteit waarin rechtvaardigheid centraal staat.

Om deze these hard te maken, zal ik de bedreven reparatiepolitiek in de periode van 2008 tot en met 2017 onderzoeken. Ik heb voor deze periodisering gekozen omdat de staat in 2008 werd aangeklaagd voor het bloedbad in Rawagede. Het debat over rechtszaken, excuses en herstelbetalingen liep door tot 2014, waarna in 2016 besloten werd om een nieuw, grootschalig onderzoek te laten doen naar de oorlog (iets waar de regering al meerdere jaren tegen was). Dit onderzoek ging van start in 2017. De Indonesische historiografie en het debat in Indonesië moet ik helaas buiten beschouwing laten wegens beperkte ruimte. Dat betekent dat deze thesis nadrukkelijk gericht is op de uitvoering van de reparatiepolitiek door de Nederlandse regering.

Met mijn onderzoek wil ik door middel van een case studie meer te weten komen over de complexiteit rondom reparatiepolitiek en de conflicten die kunnen ontstaan wanneer het verleden onderwerp wordt van politiek debat. Reparatiepolitiek kan namelijk in sommige gevallen niet het beoogde doel van een gevoel van rechtvaardigheid voor de slachtoffers – en hiermee verzoening – verwezenlijken, maar wel relatief voordelig zijn voor de onrechtplegers. Zo kan het historische discours ten aanzien van reparatiepolitiek leiden tot andere socio-politieke gevolgen dan we in eerste instantie zouden denken. Deze inzichten kunnen niet alleen worden meegenomen in overwegingen

over het in de praktijk brengen van toekomstige reparatiepolitiek, maar ze kunnen ook een nieuw licht schijnen op de manier waarop wij naar temporaliteit en objectiviteit aangaande het verleden kijken.

In dit onderzoek zal ik naast secundaire literatuur in de vorm van academische werken ook gebruikmaken van primaire bronnen in de vorm van overheidsdocumenten uit de periode van 2008 tot en met 2017 over het debat rondom de Rawagede-rechtszaak, het aanbieden van excuses en het doen van een grootschalig onderzoek. Dit zijn bijvoorbeeld de toespraken waarin de excuses worden aangeboden en persconferenties waarin er gesproken wordt over de reparatiepolitiek. Met behulp van deze bronnen zal ik laten zien dat de Nederlandse regering zich niet bezighield met een neo-Verlichtingsmoraal (zoals de theorie van Barkan suggereert); het betrof vooral het management van juridische en economische gevolgen. Ik bestudeer deze bronnen door middel van de methodologie van *critical discourse analysis*. *Critical discourse analysis* focust op de relatie tussen semiotiek en andere sociale elementen, zoals machtsrelaties, ideologieën, instituties en sociale identiteiten. Hierbij kijk ik naar hoe taal bepaalde acties met zich meedraagt en beïnvloedt; iets uitdrukken in taal is namelijk onlosmakelijk verbonden met iets doen en iets zijn. Mijn onderzoek is gericht op de ‘performativiteit’ van historische discoursen. Dit betekent dat praten over het verleden en over historisch onderzoek niet louter beschrijvend is, maar tevens socio-politieke gevolgen tot stand kan brengen. Het idee van de performativiteit van uitspraken is ontsproten uit de taalhandelingstheorie van de taalfilosoof John Langshaw Austin. Hij stelde dat performatieve uitspraken zich voordoen als feitelijke beweringen, maar dit niet zijn.²⁷ Een *critical discourse analysis* zorgt zo voor een diepe analyse van het historische discours omtrent reparatiepolitiek en de relatie die dit discours heeft met politieke en sociale elementen. De analyse omvat normatieve kritiek, omdat het niet slechts bestaande realiteiten beschrijft, maar deze ook evalueert aan de hand van waarden.²⁸

Deze thesis is onderdeel van het *Humanities Honours Programme* en voldoet daarom aan extra eisen. Ik heb gekozen om me te richten op interdisciplinaire verbreding: geschiedenis en filosofie zijn in deze thesis gecombineerd. Daarnaast is deze thesis academisch verdiepend, aangezien het een kritische reflectie betreft over de plaats van de geschiedschrijving in de maatschappij.

Om te beginnen zal ik in hoofdstuk één de historische context van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog uiteenzetten; ik zal uitweiden over het verloop en de nasleep van de zogenaamde ‘politieacties’. Vervolgens zal ik in hoofdstuk twee ingaan op de misdaden die gepleegd werden in Rawagede en Zuid-Celebes en de herstelbetalingen en excuses die als reparatie hiervoor dienden. Daarbij zal ik analyseren in hoeverre de theorie van de *politics of time* van

---

²⁷ Michiel Leezenberg en Gerard de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (Amsterdam 2017) 286-287.

²⁸ Norman Fairclough, ‘Critical discourse analysis’, in: James Paul Gee en Michael Handford (red.), *The Routledge Handbook of Discourse analysis* (Abingdon 2012) 9-20, aldaar 11.

Bevernage toepasbaar is op deze reparatiepolitiek. Dit zal ik verbinden met het motief van de Nederlandse regering bestaande uit het voorkomen van juridische en politieke consequenties. In hoofdstuk drie zal ik kijken naar de toezegging van de Nederlandse regering van steun aan het grootschalige onderzoek en naar de onderzoeksplannen van de historici die het onderzoek uitvoeren. Hierbij zal ik uitspraken over het onderzoek analyseren aan de hand van geschiedfilosofische theorieën over objectiviteit, waarheid en moraliteit. Tot slot zal ik afsluiten met een conclusie en een korte reflectie op mijn onderzoek.

Hoofdstuk 1: De Indonesische onafhankelijkheidsoorlog

1.1: Het verloop van de ‘politieone acties’

Tijdens de Tweede Wereldoorlog bezetten de Japanners het voormalige Nederlands-Indië, destijds nog een kolonie van Nederland. Japan isoleerde Nederlands-Indië; dit betekent dat de geallieerden niet wisten wat tijdens de Japanse bezetting in de kolonie gebeurde.²⁹ Hierdoor wist Nederland derhalve ook niet dat de bezetting leidde tot nationalistische en antiwesterse gevoelens in Nederlands-Indië, waardoor het als een verrassing kwam voor de Nederlandse regering dat twee dagen na de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945 de Republiek Indonesië werd uitgeroepen door Soekarno en Hatta. Dit werd gevolgd door de oprichting van een Indonesisch leger in oktober en de formatie van het eerste kabinet in november.³⁰ Als reactie op de uitroeping van de Republiek stuurde Groot-Brittannië in september 1945 een aantal Britse eenheden naar Nederlands-Indië; Nederland mocht pas eigen militaire troepen zenden wanneer het bereidwillig was om te overleggen met de Republiek. Zodoende begon de gewelddadige periode die de *Bersiap* wordt genoemd: hierin werd een grote hoeveelheid witte mensen – en mensen die verdacht werden van samenwerking met witte mensen – vermoord, ontvoerd en verkracht door radicale, anti-geallieerde Indonesische revolutionairen. Deze radicale revolutionairen luisterden op lokaal niveau vaak niet langer naar de Republikeinse leiders. De heftigste veldslag van de *Bersiap* was die in Soerabaja. Hierna werd het vanaf halverwege december wat rustiger in de Republiek, deels als gevolg van de mediatie van de Republikeinse leiders.³¹

De Nederlandse regering nam het uitroepen van de onafhankelijkheid in eerste instantie niet serieus; Nederland weigerde dan ook om de autoriteit van Soekarno en Hatta te erkennen. De Nederlandse autoriteiten dachten niet alleen dat de revolutie wel over zou waaien, maar er speelde ook het idee dat Indonesische goederen onmisbaar waren voor de heropbouw van Nederland. Een Indonesië dat zelf vorm mocht geven aan het dekolonisatieproces was dus niet wenselijk.³² Nadat berichten over de *Bersiap*, met name over de veldslag bij Soerabaja, Nederland hadden bereikt, wist de Nederlandse regering dat het niet ging om een kleine revolutie die makkelijk de kop ingedrukt kon worden. Een groot aantal Nederlanders vond dat ze naar het nieuwe Indonesië moest om de

---

²⁹ Elly Touwen-Bouwsma en Petra Groen, ‘Van Banzai tot Bersiap’, in: Elly Touwen-Bouwsma en Petra Groen (red.), *Tussen Banzai en Bersiap. De afwikkeling van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië* (Den Haag 1996) 9-24, aldaar 12.

³⁰ Stef Scagliola, ‘The Silences and Myths of a “Dirty War”: Coming to Terms with the Dutch–Indonesian Decolonisation War (1945–1949)’, *European Review of History: Revue européenne d’histoire* 14 (2007) 2, 235-262, aldaar 237-238.

³¹ Stef Scagliola, *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002) 23-24.

³² Scagliola, ‘The Silences and Myths of a “Dirty War”’, 238.

revolutionaire beweging te beteugelen. Aan het Nederlandse publiek werd de zending van soldaten gepresenteerd als een soort vredesmissie; er kon immers geen nieuwe oorlog uitbreken net na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Deze vredesmissie zou wel gepaard gaan met een aantal 'politieele acties'. Zeker na de geweldsexplosie die had plaatsgevonden, bestond in Nederland het sentiment dat de interne rust in Indonesië alleen hersteld kon worden met enig militair ingrijpen.³³

Van 21 juli tot en met 5 augustus 1947 vond de eerste politieele actie plaats: 'Operatie Produkt'. De operatie heette zo omdat ze was bedoeld om de economische belangen van Nederland te preservareren.³⁴ Tijdens deze (voor de Nederlanders) succesvolle militaire operatie namen de Nederlandse militairen Oost-Java, West-Java en grote delen van Sumatra in. De Indonesische bevolking was op dit moment nog relatief weinig betrokken bij de oorlog. Dit veranderde bij de tweede politieele actie, die van 19 december 1948 tot en met 5 januari 1949 duurde: 'Operatie Kraai'. De Indonesiërs hanteerden een guerillatactiek, waarop het Nederlandse leger meedogenloos reageerde. Hierbij vielen ook veel burgerdoden.³⁵ De Nederlanders maakten onder meer gebruik van de tactiek van de verschroeide aarde, waarbij politiek verdachte kampongs werden platgebrand.³⁶ Vanaf 1947 werd Nederland reeds door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties onder druk gezet om de politieele acties stop te zetten. Deze druk kwam tot een hoogtepunt in 1949 door een dreiging met het beëindigen van de Marshall-hulp en uitsluiting van de NAVO.³⁷ Na lange tijd onderhandelen werd de onafhankelijkheid van Indonesië in mei 1949 vastgelegd met het Van Roijen-Roem Akkoord. De soevereiniteitsoverdracht vond een aantal maanden later plaats. Vanaf 27 december 1949 werd Indonesië officieel erkend als onafhankelijke republiek.³⁸

1.2: De opvlamming van het nationale debat na een lange stilte

Na de nederlaag in Indonesië belandde de kwestie in Nederland in de zogenaamde 'doofpot': er werden geen nationale publieke debatten gevoerd. Pas in 1969 werd het taboe-onderwerp doorbroken door de oorlogsveteraan Joop Hueting in een uitzending van *Achter het Nieuws*. Hueting verklaarde toen voor het eerst dat er van Nederlandse zijde sprake was geweest van extreem geweld. Hij sprak over het doorzeven van kampongs, het doden van boeren die op het land aan het werk waren en het martelen van gevangenen. Wat het voor het Nederlandse publiek extra schokkend maakte, is

---

³³ Tessel Pollmann, 'The Unreal War: The Indonesian Revolution through the Eyes of Dutch Novelists and Reporters', *Indonesia* 69 (2000), 93-106, aldaar 95.

³⁴ E.J. Dommering, 'De Nederlandse publieke discussie en de politieele akties in Indonesië', *Nederlands Juristenblad* 69 (1994), 277-295, aldaar 280.

³⁵ Scagliola, 'The Silences and Myths of a "Dirty War"', 238.

³⁶ Dommering, 'De Nederlandse publieke discussie', 284.

³⁷ Scagliola, *Last van de oorlog*, 30-35.

³⁸ Dommering, 'De Nederlandse publieke discussie', 282.

dat Hueting verklaarde dat deze praktijken eerder regel waren dan uitzondering.³⁹ De VARA-redactie ontving vervolgens bijna 900 brieven van kijkers, waarvan een groot deel afkomstig was van veteranen. Hierbij zaten enerzijds veel veteranen die de woorden van Hueting bevestigden en blij waren dat iemand eindelijk uit de school was geklapt; anderzijds reageerde een groot aantal veteranen boos, verontwaardigd en vooral ontkennend.⁴⁰

Als gevolg van de taboedoorbrekende verklaring van Hueting besloot het toenmalige parlement om een ambtelijk onderzoek te laten doen naar het geweld in Indonesië. Op 3 juni 1969 werd *De Nota betreffende het archievenonderzoek naar gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950*, ook wel de Excessennota genoemd, aangeboden aan de Tweede Kamer. Zoals de titel al aanduidt, wordt in dit werk gesproken over 'excessen' en zeer bewust niet over 'oorlogsmisdaden'. De conclusie van de Excessennota is dat er geen sprake zou zijn geweest van systematische wreedheden: het Nederlandse leger had zich tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog over het algemeen correct gedragen. Louter de wreedheden die begaan waren onder leiding van kapitein Raymond Westerling in Zuid-Celebes werden als uitzondering bestempeld.⁴¹ Volgens historicus Rémy Limpach laat de Excessennota echter belangrijke aspecten buiten beschouwing, zoals de medeverantwoordelijkheid van de militaire top, de omvang van de excessen en de namen en legereenheden van betrokken militairen. Daarnaast mist de bijlage waarin 76 vermoedelijke excessen worden beschreven veelzeggende nuances en is er volgens Limpach niet gebruikgemaakt van waardevolle niet-ambtelijke bronnen. Limpach concludeert desalniettemin dat het onderzoek naast terechte kritiek ook waardering verdient als eerste, progressieve stap richting een groter en kritischer debat over de koloniale oorlog.⁴²

Vanaf 1969 werd tevens gewerkt aan een bronnenpublicatie over Nederlands-Indië tijdens de periode 1942-1950. Het plan voor dit onderzoek was er al in 1957, maar pas vanaf 1969 werd er vaart achter gezet. De twintigdelige publicatie werd door de regering gepresenteerd als een belangrijke aanvulling op de Excessennota, maar uiteindelijk was de grootste kritiek van een aantal wetenschappers dat de bronnenpublicatie, vergelijkbaar met de Excessennota, slechts een inventarisatie van officiële documenten was; voor onderzoek naar geweldsontsporing was zij niet erg bruikbaar.⁴³

Na de verklaring van Hueting en de uitgave van de Excessennota in 1969 verschenen er in Nederland langzaamaan nieuwe wetenschappelijke publicaties over de Indonesische

---

³⁹ Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 21-22.

⁴⁰ Limpach, *De brandende kampongs*, 22-26.

⁴¹ Scagliola, *Last van de oorlog*, 109-110.

⁴² Limpach, *De brandende kampongs*, 29-33.

⁴³ Scagliola, *Last van de oorlog*, 194-201.

onafhankelijkheidsoorlog. Het eerste belangrijke historiografische werk over deze periode verscheen in 1970: *Ontsporing van Geweld. Over het Nederlands-Indisch/Indonesisch conflict* van de veteranen Jacques van Doorn en Wim Hendrix. Met dit boek wilden zij voornamelijk de ontwikkelingen weergeven die extreem geweld als gevolg hadden en op deze manier de Nederlandse regering, niet de individuele soldaten, verantwoordelijk stellen.⁴⁴ Op dit boek kwam echter weinig reactie vanuit zowel de politiek als de wetenschappelijke wereld.⁴⁵ In 1984 werd het boek *De Zuid-Celebes affaire* van Willem IJzereef gepresenteerd. IJzereef stelt in dit werk dat de Zuid-Celebes affaire, waarin Raymond Westerling een centraal figuur was, een politiek en militair exces was.⁴⁶ Ook dit boek leidde echter niet tot grote ontsteltenis van de media, politici of academici.⁴⁷ Dat gebeurde wel toen in 1987 een conceptversie van een specifieke paragraaf van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* van Loe de Jong uitlekte. In deze paragraaf karakteriseerde De Jong de begane wreedheden in de voormalige kolonie in de periode 1945-1949 als 'oorlogsmisdaden'. Het is belangrijk om te noemen dat deze term een specifieke juridische betekenis heeft; sinds de Tweede Wereldoorlog zijn oorlogsmisdaden namelijk een categorie van internationaal recht. Het gebruik van deze term, en de vergelijkingen die De Jong maakte met misdaden en de bijbehorende vervolgingen van de Tweede Wereldoorlog, leverde hem dan ook zware kritiek op van veteranen. Daarnaast reageerden ook veel deskundigen negatief.⁴⁸ De begeleidingscommissie van De Jong uitte bijvoorbeeld het bezwaar dat de term oorlogsmisdaden niet passend was, omdat deze was bedoeld voor misdaden die begaan waren tijdens de Tweede Wereldoorlog of misdaden waarbij er bewezen was dat ze niet uit lijfsbehoud waren gepleegd (en het was onmogelijk om dit per geval te evalueren).⁴⁹ Toen De Jong in 1988 de definitieve versie van het stuk publiceerde, was de term 'oorlogsmisdaden' vervangen door 'excessen'. Ook waren veel van zijn beweringen afgezwakt – alle vergelijkingen met de Tweede Wereldoorlog waren bijvoorbeeld geschrapt – en leek hij een empathische houding in te nemen ten opzichte van de veteranen. Zoals historicus Stef Scagliola stelt, is het 'moeilijk te geloven dat De Jong zich niet heeft laten beïnvloeden door de publieke verontwaardiging'.⁵⁰

Vanaf halverwege de jaren negentig ontstond er meer academische belangstelling voor de dekolonisatie van Indonesië. Historici die zich sindsdien veel hebben beziggehouden met het schrijven van historiografische werken over de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog zijn onder meer Elsbeth Locher-Scholten, Jaap de Moor, Remco Raben, Stef Scagliola en Wim van den Doel. Daarnaast

---

⁴⁴ Ibidem 202-203.

⁴⁵ Ibidem 211.

⁴⁶ Ibidem 214.

⁴⁷ Ibidem 220-221.

⁴⁸ Ibidem 228-229.

⁴⁹ Ibidem 231.

⁵⁰ Ibidem 239-240.

verscheen in 2016 *De Brandende Kampongs van Generaal Spoor* van de Zwitsers-Nederlandse historicus Rémy Limpach. Dit enorme werk, waarin Limpach beargumenteert dat de Nederlandse krijgsmacht zich schuldig maakte aan structureel en extreem geweld, deed veel stof opwaaien.

Sinds het einde van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog is er dus op verschillende momenten in de tijd aandacht besteed aan dit onderwerp door de Nederlandse politiek, de academische wereld en de media. Het moge duidelijk zijn dat er nog altijd sprake is van een fel debat over deze zwarte bladzijde in de geschiedenis van Nederland. De korte schets van de voorgeschiedenis die ik in dit hoofdstuk heb gemaakt, zorgt ervoor dat we de Nederlandse discussie rondom reparatiepolitiek voor de gewelddadige Indonesische dekolonisatieperiode wat meer in context kunnen plaatsen. Aangezien er vanaf halverwege de jaren negentig steeds meer onderzoek werd gedaan naar deze periode, ontstond er langzamerhand ook in de Nederlandse maatschappij meer belangstelling voor het verleden in Indonesië. De Rawagede-rechtszaak, de bijbehorende excuses en herstelbetalingen en het grootschalige onderzoek naar de dekolonisatieperiode vonden dan ook plaats tegen de achtergrond van dit historische debat. In het volgende hoofdstuk zal ik uitgebreid ingaan op het eerste deel van deze reparatiepolitiek: de rechtszaak, excuses en herstelbetalingen.

Hoofdstuk 2: Excuses en herstelbetalingen voor Rawagede en Zuid-Celebes

Op 17 augustus 2005 was toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot aanwezig bij de viering van zestig jaar onafhankelijkheid van Indonesië in Jakarta. Het was niet alleen voor het eerst dat een Nederlandse minister bij deze viering aanwezig was, maar het was tevens de eerste keer dat er werd verklaard dat Nederland tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog ‘aan de verkeerde kant van de geschiedenis had gestaan’. In 1995 was er al het voornemen geweest om tijdens een staatsbezoek bij deze dag aanwezig te zijn, maar toen liepen de gemoederen in Nederland hoog op, omdat de minister van Buitenlandse Zaken in datzelfde jaar een visum had verleend aan Poncke Princen, de Nederlandse militair die tijdens de onafhankelijkheidsoorlog was overgelopen naar de kant van de Indonesische vrijheidsstrijders.⁵¹ Koningen Beatrix ging toen uiteindelijk wel op staatsbezoek en sprak uit dat er in 1945 weinig begrip was geweest voor de onafhankelijkheidsgevoelens van Indonesië en dat dit had geleid tot ‘pijn en bittere strijd’; zij kwam echter opzettelijk vier dagen na de Indonesische onafhankelijkheidsdatum aan (op aandringen van veteranenorganisaties) en haar woorden waren zonder consequenties.⁵² Dit staatsbezoek werd in Indonesië dan ook als zeer negatief ervaren.

In 2005 stonden de verhoudingen minder op scherp, waardoor de regering nu wel de mogelijkheid zag om een vertegenwoordiger naar Jakarta sturen voor de Indonesische onafhankelijkheidsviering. Een factor die ook meespeelde in de keuze was het feit dat minister Bot in Indonesië werd geboren en als kleine jongen in een Japans interneringskamp had gezeten: hierdoor werd hij gezien als de juiste persoon om aanwezig te zijn.⁵³ Het bezoek van minister Bot werd in Indonesië wel ervaren als positief. Historicus Chiel van den Akker stelt dat dit allereerst zo was omdat de aanwezigheid van minister Bot impliceerde dat de Nederlandse staat 17 augustus aanvaardde als datum van onafhankelijkheid.⁵⁴ Van den Akker betoogt tevens dat de verklaring van minister Bot publieke erkenning van de verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering en het koloniale karakter van de oorlog impliceerde en op deze manier ruimte bood voor het Indonesische perspectief. Volgens hem blijkt hieruit dat de oorlog vanaf dit moment ‘her-dacht’ werd, een term die hij van geschiedfilosoof en psycholoog Eelco Runia overneemt. Runia hanteert een soort psychoanalytische benadering. Met her-denken bedoelt hij dat er sprake is van een zelfonderzoek waarin er wordt

---

⁵¹ Teun Lagas, ‘Den Haag negeerde 60 jaar een datum ; Onafhankelijkheid Indonesie’, *Trouw*, 27 juli 2005, <https://www.trouw.nl/nieuws/den-haag-negeerde-60-jaar-eeen-datum~b0dae892/> (28 maart 2021).

⁵² Chiel van den Akker, ‘Hoe een gewelddadig verleden dwingt tot zelfonderzoek’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 132 (2019) 1, 3-20, aldaar 10-11.

⁵³ Mark Duursma, ‘Afscheid van Indië een stapje verder’, *NRC Handelsblad*, 27 juli 2005, <https://www.nrc.nl/nieuws/2005/07/27/afschied-van-indie-eeen-stapje-verder-10585383-a751437> (28 maart 2012).

⁵⁴ Van den Akker, ‘Hoe een gewelddadig verleden dwingt tot zelfonderzoek’, 4-5.

gezocht naar een antwoord op de vraag: wie zijn wij dat dit kon gebeuren?⁵⁵ Ik vind Van den Akkers conclusie echter betwifelbaar. Minister Bot zei in zijn toespraak in 2005 namelijk dat hij de onafhankelijkheidsdatum politiek en moreel accepteerde. Deze acceptatie was dus de facto en niet de jure; met andere woorden, de Nederlandse staat aanvaardde deze datum expliciet niet juridisch. Van een juridische acceptatie is tot op de dag van vandaag geen sprake.⁵⁶ Daarnaast geeft Van den Akker toe dat minister Bot in een radio-interview zei dat hij de datum wel aanvaardde, maar niet erkende, omdat een erkenning maar één keer kan plaatsvinden en dat was al gebeurd op 27 december 1949.⁵⁷

De spijtbetuiging van minister Bot is een gebeurtenis waarnaar nog veelal wordt terugverwezen in de reparatiepolitiek die vanaf 2008 werd toegepast door de Nederlandse regering en daarom ga ik er nu kort op in. Ik meen dat Van den Akker te voorbarig was door te stellen dat de aanwezigheid en toespraak van minister Bot daadwerkelijk blijken gaven van erkenning voor het koloniale karakter van de oorlog en het stelselmatige geweld dat werd toegepast. Toegeven dat Nederland 'aan de verkeerde kant van de geschiedenis stond', had het begin kunnen zijn van erkenning, maar uit de latere reparatiepolitiek blijkt dat er louter sprake was van selectieve erkenning voor een deel van het koloniale geweld en niet voor het geheel. Hier zal ik in het vervolg van dit hoofdstuk over uitweiden. Ik zal ingaan op het eerste deel van de Nederlandse reparatiepolitiek en aan de hand van de theorie van Bevernage over *politics of time* betogen dat hierin expliciet een ethische dimensie buiten beschouwing wordt gelaten met als doel het vermijden van juridische en politieke consequenties.

2.1: Verjaarde misdaden?

Met de woorden van minister Bot leek de Nederlandse regering, niet voor de eerste en niet voor de laatste keer, de zwarte bladzijde in de geschiedenis van Nederland aangaande Indonesië te willen afsluiten. Het grote debat omtrent reparatiepolitiek moest toen echter nog beginnen. In 2007 richtten activisten Jeffry Pondaag en Batara Hutagalung namelijk de stichting Comité Nederlandse Ereschulden op en klaagden zij namens negen nog levende weduwes en één mannelijke overlevende van het bloedbad in Rawagede in 2008 de Nederlandse staat aan. Jeffry Pondaag is een Indonesiër die op jonge leeftijd naar Nederland emigreerde, maar altijd een wrok bleef koesteren jegens de voormalige koloniale macht. De Indonesische Batara Hutagalung emigreerde als tegenstander van het regime van

---

⁵⁵ Ibidem 5.

⁵⁶ NOS.nl, 'Indonesische slachtoffers onafhankelijkheidsstrijd wijzen bezoek koning af' (versie 4 februari 2020), <https://nos.nl/artikel/2321665-indonesische-slachtoffers-onafhankelijkheidsstrijd-wijzen-bezoek-koning-af.html#:~:text=Koning%20Willem%2DAlexander%20en%20koningin,in%20de%20periode%201945%2D1949> (4 februari 2021).

⁵⁷ Van den Akker, 'Hoe een gewelddadig verleden dwingt tot zelfonderzoek', 10.

Soeharto naar Duitsland om daar te studeren, waarna hij terugkeerde naar Indonesië om zich in te zetten voor erkenning van de koloniale oorlog door de Nederlandse regering.⁵⁸ Het is niet duidelijk in hoeverre Pondaag en Hutagalung bij het opzetten van de rechtszaak direct werden beïnvloed door de bredere mondiale context van reparatiepolitiek. In 2015 schreef Pondaag echter wel een opiniestuk waarin hij stelde dat Nederland op het gebied van reparatie voor het historisch onrecht een voorbeeld moest nemen aan de Duitse excuses aan de voormalige kolonie Namibië.⁵⁹ Pondaag en Hutagalung werden in de rechtszaak vertegenwoordigd door advocate Liesbeth Zegveld. Zegveld is gespecialiseerd in mensenrechtenschendingen en is sinds 2013 tevens hoogleraar *War Reparations*. Zij buigt zich over zaken als compensatie voor oorlogsslachtoffers; vanaf 2005 behartigde zij bijvoorbeeld de belangen van slachtoffers uit Srebrenica.⁶⁰

De aanleiding voor de rechtszaak was de volgende gebeurtenis: in het dorpje Rawagede werd op 9 december 1947 vrijwel de gehele mannelijke bevolking geëxecuteerd, omdat het Nederlandse leger op zoek was naar een gevluchte Republikeinse strijder. Na een klacht van de Republikeinen werd er in die periode al geconcludeerd door een onderzoek van de *Committee of Good Offices on the Indonesian Question* van de Verenigde Naties dat de acties opzettelijk en meedogenloos waren. De majoor die deze expeditie leidde is destijds niet vervolgd 'uit overwegingen van opportuniteit', zoals blijkt uit de Excessennota van 1969.⁶¹

De rechtszaak die werd aangespannen door Pondaag, Hutagalung en Zegveld leidde tot nieuwe media- en politieke aandacht voor de gebeurtenissen in Indonesië in de periode 1945-1949. In 2009 en 2011 werden verscheidene Kamervragen gesteld over de mogelijkheid van herstelbetalingen voor de weduwen en overlevenden uit Rawagede en eventuele andere dorpen waar vergelijkbare misdaden waren begaan. In een kamerbrief van 19 november 2009 werd er op de vraag over tegemoetkoming voor de overlevenden van massamoorden in Indonesische dorpen het volgende geantwoord door de minister van Buitenlandse Zaken, de minister voor Ontwikkelingssamenwerking en de Staatssecretaris voor Europese Zaken:

'De Nederlandse regering heeft ten opzichte van Indonesië meerdere malen diepe spijt betuigd over de pijnlijke en gewelddadige wijze waarop Nederland en Indonesië indertijd uit elkaar gingen, zoals o.m. in 2005 bij monde van voormalig Minister van Buitenlandse Zaken Bot. De spijtbetuigingen van de Nederlandse regering hebben ook uitdrukkelijk betrekking op het leed dat bij nabestaanden is

---

⁵⁸ Stef Scagliola, 'Cleo's "unfinished business": coming to terms with Dutch war crimes in Indonesia's war of independence', *Journal of Genocide Research* 14 (2012) 3-4, 419-439, aldaar 433.

⁵⁹ Jeffry Pondaag, 'Nederland moet voorbeeld nemen aan Duitsland' (versie 30 juli 2015), <https://joop.bnnvara.nl/opinies/nederland-moet-voorbeeld-nemen-aan-duitsland> (22 maart 2021).

⁶⁰ Irene van der Linde, "'Een bermbom? How dare you!'", *De Groene Amsterdammer*, 5 februari 2020, <https://www.groene.nl/artikel/een-bermbom-how-dare-you> (22 maart 2021).

⁶¹ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Uitspraak Rawagede'.

veroorzaakt. Zowel de Indonesische als de Nederlandse regering hebben bij de spijtbetuyging in 2005 kenbaar gemaakt daarmee een streep te willen zetten onder dit deel van onze gezamenlijke en pijnlijke geschiedenis en dat een discussie over compensatie niet aan de orde was. De Tweede Kamer heeft hierop instemmend gereageerd.⁶²

Wanneer we deze bron bekijken aan de hand van een *critical discourse analysis* valt een aantal dingen op. We zien allereerst dat er wordt terugverwezen naar de toespraak van minister Bot in 2005. Er wordt benadrukt dat hij toen ‘diepe spijt’ heeft betuygd, waarbij het bijvoeglijk naamwoord ‘diepe’ is toegevoegd om de mate van spijt te beklemtonen. Het is echter niet toevallig dat er is gekozen voor de woorden ‘spijt’ en ‘spijtbetuyging’: een spijtbetuyging kan immers worden gezien als een lichtere vorm van excuses en daarmee beperkt het de verantwoordelijkheid van Nederland. Minister Bot ontweek in zijn toespraak in 2005 dan ook nadrukkelijk het woord excuses.⁶³ Berber Bevernage betoogt in zijn boek *History, Memory and State-Sponsored Violence: Time and Justice* dat natiestaten door middel van historisch discours invloed kunnen uitoefenen op ons beeld van het verleden. Staten maken volgens hem namelijk gebruik van de performativiteit van historische discourses. Dit betekent dat een bepaald historisch discours geen neutraal analytisch kader is dat slechts de geschiedenis beschrijft, maar dat het significante socio-politieke effecten tot stand kan brengen, zoals ik reeds in de inleiding schreef.⁶⁴ Deze performativiteit blijkt hier zodoende allereerst uit de terugverwijzing naar de spijtbetuyging van minister Bot en de bewuste keuze voor het woord ‘spijt’. Ten tweede is het opvallend dat de regering het heeft over de manier waarop Nederland en Indonesië ‘uit elkaar gingen’; met deze woorden wordt er op een eufemistische manier gesproken over een oorlog. Ook het tweemaalige gebruik van het woord ‘pijnlijk’ is tekenend: er wordt niet gespecificeerd voor wie het pijnlijk was en daarmee is deze term opzettelijk vaag. Het lijkt er op het eerste gezicht immers op dat de regering het karakter van de gebeurtenissen veroordeelt, maar bij nader inzien worden juridisch risicovolle termen zoals bloedbad of misdaden vermeden; hier wordt wederom de verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering op een subtiele manier ingeperkt. Bovendien blijkt uit de expliciete beklemtoning van het feit dat de spijtbetuygingen ‘uitdrukkelijk betrekking hebben op het leed dat bij nabestaanden is veroorzaakt’ dat de Nederlandse regering het niet nodig acht om naast deze excuses ook nog tegemoetkomingen voor de nabestaanden te verschaffen. De woorden

---

⁶² ‘Bijlage - Kamerbrief inzake Schriftelijke antwoorden naar aanleiding van de eerste termijn van uw Kamer tijdens de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Zaken’, Kamerstuk, 19 november 2009 (Webarchief Rijksoverheid).

⁶³ Raymond van den Boogaard, ‘Minister Bot lost “Unfinished Business” op’, *NRC Handelsblad*, 17 augustus 2005, <https://www.nrc.nl/nieuws/2005/08/17/minister-bot-lost-unfinished-business-op-10606175-a1011416> (28 maart 2021).

⁶⁴ Berber Bevernage, *History, Memory and State-Sponsored Violence: Time and Justice* (Abingdon 2011) 15 en 169.

die de regering in deze tekst gebruikt, lijken derhalve alle zorgvuldig gekozen om de verantwoordelijkheid van Nederland zo klein mogelijk te houden.

Ook de uitdrukking 'een streep willen zetten onder' kan worden verklaard aan de hand van de theorie van Bevernage. Volgens Bevernage kunnen staten namelijk een *politics of time* bedrijven.⁶⁵ Dit houdt in dat zij het verleden construeren als onomkeerbaar.⁶⁶ Hierbij worden de pijnlijke gebeurtenissen in een afgesloten verleden geplaatst, zodat ze kunnen worden gezien als los van het heden. Deze constructie van een onomkeerbaar verleden is volgens Bevernage met name het geval wanneer er wordt gewerkt met *Transitional Justice* en waarheidscommissies.⁶⁷ In het geval van de Nederlandse reparatiepolitiek zien we echter ook een loskoppeling van het heden en het beladen verleden, zoals blijkt uit de nadruk die wordt gelegd op het verlangen om 'een streep te zetten onder de gezamenlijke geschiedenis'. Dit lijkt dus het begin van de constructie van een onomkeerbaar verleden.

Later, in 2009 en in 2011, werden nieuwe Kamervragen gesteld, dit keer met betrekking tot de massa-executie in Rawagede. In de brief uit 2009 werd herhaald dat minister Bot diepe spijt had betuigd en dat de spijtbetuigingen uitdrukkelijk betrekking hadden op het leed van de nabestaanden. Deze laatste zin is hier wederom significant, omdat de regering in de zin erna verklaart dat er geen strafrechtelijke vervolging zal komen.⁶⁸ Het feit dat 'de spijtbetuigingen van de Nederlandse regering uitdrukkelijk betrekking hebben op het leed dat bij de nabestaanden van Rawagede is veroorzaakt' lijkt derhalve nogmaals te worden gebruikt als een soort compensatie voor de weigering van het doen van herstelbetalingen. De reden die voor de weigering wordt gegeven, is de zogenaamde verjaringstermijn van de misdaden die in 1995 was vastgesteld door het Openbaar Ministerie. Dit is een interessant gegeven, zoals ook blijkt uit de beantwoording van de Kamervragen uit 2011. Deze vragen waren gebaseerd op een veteraan die in een televisieprogramma had bekend dat hij inwoners van Rawagede standrechtelijk had geëxecuteerd zonder vorm van proces. Het antwoord van de

---

⁶⁵ Bevernage, *History, Memory and State-Sponsored Violence*, 15-16.

⁶⁶ Bevernage maakt een onderscheid tussen een *irrevocable* (onherroepelijk) en een *irreversible* (onomkeerbaar) verleden. Dit onderscheid neemt hij over van de filosoof Vladimir Jankélévitch. Het idee van een onomkeerbaar verleden houdt in dat mensen het verleden zien als fragiel en als iets dat oplost in het heden, terwijl een onherroepelijk verleden inhoudt dat het verleden wordt gezien als een persistente en enorme schatkamer die blijft plakken aan het heden. Het idee van een onherroepelijk verleden geeft ons volgens Bevernage een mogelijkheid om de scheidslijn tussen het heden en het verleden als minder strikt te beschouwen en zo wellicht een ethische dimensie toe te voegen aan de geschiedschrijving. Dit kan echter ook een bedreiging zijn voor samenlevingen. Bevernage citeert hier het bekende argument van Benedict Anderson, die stelt dat een bepaald gevoel van gelijktijdigheid ervoor zorgt dat een natie een samenhangende gemeenschap is; een weigering om het verleden los te laten en de ogen op de toekomst te richten, kan daarmee een gevaar lijken voor de natie.

⁶⁷ Bevernage, *History, Memory and State-Sponsored Violence*, 83-84.

⁶⁸ 'Kamerbrief inzake regeringsreactie op AIV advies: Transitional Justice; gerechtigheid en vrede in overgangssituaties', Kamerstuk, 18 december 2009 (Webarchief Rijksoverheid).

minister van Buitenlandse Zaken luidde als volgt: ‘Er zijn geen nieuwe feiten of omstandigheden bekend geworden die aanleiding geven tot bijstelling van de in die antwoorden opgenomen vaststelling dat vervolging van de standrechtelijke executies in 1947 in Rawagede niet meer mogelijk is.’⁶⁹ Uit een analyse van dit antwoord blijkt dat de regering de nadruk legt op de onmogelijkheid van vervolging. Ze legt de verantwoordelijkheid voor vervolging als het ware bij het wetboek. Hiermee gaat ze echter opzettelijk voorbij aan het feit dat een beroep doen op de verjaringstermijn een keuze is van de regering zelf. Zoals Chris Lorenz betoogt, in navolging van rechtsfilosoof Wouter Veraart, toont het meermaals beroepen van de Nederlandse staat op de verjaringstermijn van het bloedbad in Rawagede aan dat de staat de misdaden niet zag als oorlogsmisdaden of misdaden tegen de mensheid, aangezien die sinds 1968 niet meer voor verjaring in aanmerking komen.⁷⁰ Het feit dat de regering zich beriep op de verjaringstermijn laat derhalve zien dat de executies in Rawagede niet werden gekarakteriseerd als oorlogsmisdaden; hiermee werden de misdaden door de regering in een ‘verjaard’ en dus afgesloten verleden geplaatst.

Uit de theorie van Bevernage blijkt dat het kunnen afsluiten van het verleden – vanuit het perspectief van de dader – één van de voordelen van een historische tijdsnotie is. Bevernage volgt de historicus Henry Rousso in het idee dat er in de geschiedschrijving wordt gewerkt met een ander concept van tijd dan in de rechtspraak: volgens de wet kunnen misdaden verjaren en is het dus eigenlijk de bedoeling om onrecht zo snel mogelijk te berechten, terwijl er van de historicus wordt verwacht dat hij begint met werken na een bepaalde tijd, wanneer het verleden ver weg genoeg is.⁷¹ Bevernage vraagt zich dan ook terecht het volgende af: ‘[...] does not the irreversible time of history, with its stress on the absence or distance of the past, inherently benefit perpetrators?’⁷² Dit zou betekenen dat deze *politics of time* leidt tot het buiten beschouwing laten van een ethische dimensie in de vorm van rechtvaardigheid voor slachtoffers.⁷³ In rechtszaken omtrent oorlogsmisdaden en misdaden tegen de mensheid – ergo, misdaden die niet verjaren – kan iemand immers gestraft worden voor daden uit het verleden, maar met een historische tijdsnotie gericht op afsluiting en verjaring kan dat niet; daarom wilde de Nederlandse regering vasthouden aan de historische tijdsnotie door zich te beroepen op de verjaringstermijn van de misdaden. Op deze manier konden de gebeurtenissen als het ware losgeweekt worden van het heden. Dit leidde samen met het gebruik van eufemismen,

---

⁶⁹ ‘Antwoorden van Dr. U. Rosenthal, Minister van Buitenlandse Zaken, mede namens de minister van Defensie en de minister van Veiligheid en Justitie, op vragen van het lid Timmermans (PvdA) over de bekentenis van een veteraan over de executies van 120 personen in Rawagede in 1947’, DAO-464/11, 23 december 2011 (Webarchief Rijksoverheid).

⁷⁰ Lorenz, ‘De Nederlandse koloniale herinnering’, 124.

⁷¹ Bevernage, *History, Memory and State-Sponsored Violence*, 2.

⁷² Ibidem 86.

⁷³ Ibidem 169.

herhalingen en welbewuste vage bewoordingen tot een beperking van de mogelijkheid tot juridische en politieke consequenties voor de Nederlandse regering.

In het vonnis van de Rawagede-rechtszaak op 14 september 2011 werd de verjaringstermijn voor de direct betrokkenen echter verworpen door de rechtbank.⁷⁴ Veraart en Lorenz merken hier iets opmerkelijks op: de verjaringstermijn werd door de rechtbank opgeschort door het bloedbad in Rawagede te bestempelen als 'uitzonderlijk'. Hiermee werd het systematische karakter van het oorlogsgeweld ontkend. Ook verlaagde dit de kans dat andere slachtoffers van de oorlog naar de rechter zouden stappen. Zo lijkt ook het vonnis van de rechter gericht op het inperken van de mogelijkheid tot het indienen van schadeclaims.⁷⁵

2.2: Afzonderlijke gebeurtenissen in een afgesloten verleden

De uitkomst van de rechtszaak was niet alleen financiële compensatie door de Nederlandse staat, in de vorm van 20.000 euro voor elke overgebleven weduwe – één weduwe en de mannelijke overlevende waren intussen al overleden –, maar ook officiële excuses door ambassadeur De Zwaan in het voormalige Rawagede. In 2012 klaagde advocate Zegveld de Nederlandse staat opnieuw aan voor vergelijkbare misdaden begaan op Zuid-Celebes (nu Zuid-Sulawesi) onder leiding van kapitein Raymond Westerling. Voordat het tot een rechtszaak kon komen, besloot de Nederlandse staat om de weduwen op eenzelfde wijze te compenseren en daarnaast algemene excuses aan te bieden voor standrechtelijke executies die hadden plaatsgevonden in de periode van 1945 tot en met 1949.⁷⁶

In de twee toespraken die in 2011 en 2013 werden gehouden door ambassadeur Tjeerd de Zwaan valt een aantal zaken op. In beide toespraken wordt gesproken over het afsluiten van een periode. In de toespraak van 2013 spreekt De Zwaan over 'de afsluiting van een moeilijke periode voor deze groep die zo direct getroffen is door de ontsporing van geweld in de periode 1945-49'.⁷⁷ In de toespraak van 2011 gaat het om het afsluiten van 'een buitengewoon moeilijke episode' in het leven van de weduwen.⁷⁸ Het is interessant dat er hier gekozen is voor het woord 'buitengewoon': er is namelijk een link te zien tussen de bestempeling van de massamoord in Rawagede als 'uitzonderlijk' en het gebruik van dit woord. In beide gevallen wordt benadrukt dat het hier om iets exceptioneels gaat en niet om iets dat vaker gebeurde; op een subtiele manier wordt de systematiek van het geweld

---

⁷⁴ Rechtbank 's-Gravenhage, 'Uitspraak Rawagede'.

⁷⁵ Lorenz, 'De Nederlandse koloniale herinnering', 124-125.

⁷⁶ Luttikhuis, 'Juridisch afgedwongen excuses', 96-97.

⁷⁷ 'Toespraak van ambassadeur Tjeerd de Zwaan, Jakarta, Erasmushuis', Toespraak, 12 december 2013 (Webarchief Rijksoverheid).

⁷⁸ Nieuwsarchief Prakken d'Oliveira, 'Toespraak van Ambassadeur van Nederland Tjeerd de Zwaan Balongsari, 9 december 2011',

https://www.prakkendoliveira.nl/images/nieuws/2011/111209_buza_toespraak_ambassadeur.pdf (17 januari 2021).

ontkend. Verder eindigen beide toespraken met het verlangen om de blik op de toekomst te richten en de samenwerking tussen Indonesië en Nederland te intensiveren. Uit deze toespraken blijkt dat de Nederlandse regering een *politics of time* bedrijft. Door te benadrukken dat het verleden afgesloten kan worden en dat de blik kan worden gericht op de toekomst kan Nederland zich distantiëren van de pijnlijke affaires die tijdens de oorlog hebben plaatsgevonden, zoals het bloedbad in Rawagede. Dit is een manier om een onomkeerbaar verleden te construeren. Uit het historisch discours van de regering blijkt dat de distantiëring bedoeld is om de kans op politieke en juridische gevolgen zoveel mogelijk te beperken. Door de gebeurtenissen in Rawagede en Zuid-Celebes te modelleren als afzonderlijk, afgesloten en onomkeerbaar wordt de verantwoordelijkheid van de hedendaagse regering immers gelimiteerd.

Mijn these wordt nog duidelijker aan de hand van de woorden die minister-president Mark Rutte uitte na afloop van de ministerraad van 30 augustus 2013. In deze persconferentie worden er vragen gesteld over de toespraak die ambassadeur De Zwaan zal gaan houden op 12 september 2013. Wanneer een journalist vraagt of er algemene excuses zullen worden aangeboden voor de onafhankelijkheidsoorlog antwoordt Rutte stellig dat het geen excuses zullen zijn voor wat er in Indonesië is gebeurd:

‘Meestal als we praten over excuses, dan gaat het over onze rol bij het koloniale verleden of specifiek onze algemene rol bij politionele acties. Daarvoor geldt, wat Ben Bot op een hele verstandige manier heeft gezegd: spijtbetuiging – toen hij minister van Buitenlandse Zaken was – dat Nederland toen aan de verkeerde kant van de geschiedenis stond.’⁷⁹

Rutte benadrukt hier derhalve dat er geen sprake is van algemene excuses voor de gebeurtenissen in Indonesië in de periode 1945-1949: het gaat nu om ‘hele specifieke gevallen’. Voor algemene excuses verwijst hij terug naar de ‘verstandige manier’ waarop minister Bot in 2005 zijn toespraak hield. Zoals we eerder zagen, ontweek minister Bot toen echter nadrukkelijk het woord excuses.⁸⁰ ‘Verstandig’ lijkt te impliceren dat er sprake was van een weloverwogen spijtbetuiging waaraan precies evenveel woorden waren vuilgemaakt als nodig was; meer dan deze algemene spijtbetuiging zou er niet komen. Daarnaast is de uitdrukking ‘aan de verkeerde kant van de geschiedenis staan’ tevens interessant om te analyseren. Het is namelijk met opzet vaag: het lijkt op een veroordeling van de rol van de Nederlanders in de onafhankelijkheidsoorlog, maar er is geen sprake van erkenning van de

---

⁷⁹ ‘Persconferentie na ministerraad 30 augustus 2013’, Mediatekst, 30 augustus 2013 (Webarchief Rijksoverheid).

⁸⁰ Van den Boogaard, ‘Minister Bot’.

verantwoordelijkheid van de regering en er wordt zeker niet in detail getreden over de misdaden die de Nederlandse soldaten hadden begaan.

Op de vraag waarom er geen excuses worden aangeboden met betrekking tot de onafhankelijkheidsoorlog antwoordt Rutte: 'Dat komt omdat het kabinet van mening is dat de geschiedenis loopt zoals de geschiedenis loopt.'⁸¹ Dit is een interessante zin. Er is namelijk sprake van metaforisch taalgebruik waarin de geschiedenis als eigen actor wordt gepresenteerd. Rutte impliceert dat wij mensen niets kunnen doen aan de loop van de geschiedenis en dat dit dus tevens het geval was tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog; hierdoor wordt de verantwoordelijkheid bij de regering weggenomen. Dit antwoord geeft Rutte als reden voor de weigering van het aanbieden van algemene excuses. We moeten ons echter realiseren dat dit geen neutrale zin is: Rutte schetst hier een bepaald beeld van het verleden. Door middel van zijn taalgebruik modelleert hij een onomkeerbaar en gedistantieerd verleden. Dit doet hij uit politieke redenen, zoals Bart Luttikhuis duidelijk maakt. Luttikhuis concludeert uit het feit dat de regering geen algemene excuses wil aanbieden dat zij niet zou willen dat meer mensen een schadevergoeding zouden kunnen eisen. Hij stelt dat de Nederlandse regering zich expliciet heeft gericht op afzonderlijke delen van de beladen geschiedenis in Indonesië in de periode 1945-1949, zodat maar een zeer beperkt deel van de Indonesische bevolking schadeclaims kan indienen.⁸² Deze conclusie valt samen met de karakterisering van het bloedbad in Rawagede als 'uitzonderlijk' en met de ontkenning van de toepassing van systematisch geweld. Ik sluit me bij Luttikhuis aan: periodisering is nooit neutraal, maar heeft altijd een politiek aspect. Een andere wetenschapper die zich hierin verdiept, is Peter Toohey; hij schrijft dat periodisering zeer handig is om informatie te structureren, maar dat we ons ervan bewust moeten zijn dat het tevens onbetrouwbaar, misleidend en vaak politiek gemotiveerd is.⁸³

In 2014 eisten ook kinderslachtoffers een gelijke behandeling als de weduwen. Op Kamervragen uit 2017 over deze eis antwoordt minister Koenders van Buitenlandse Zaken afwijzend. Hij schrijft dat de staat zou proberen in hoger beroep te gaan om in dit geval wel te kunnen appelleren aan de verjaringstermijn.⁸⁴ Het lijkt er dientengevolge op dat de staat met de beperkte excuses inderdaad juridische consequenties van deze aard wilde voorkomen. In 2015 houdt minister Koenders van Buitenlandse Zaken vervolgens een toespraak tijdens de viering van de nationale dag van Indonesië in Den Haag. In deze toespraak wordt er wederom gesproken over het afsluiten van een

---

⁸¹ 'Persconferentie na ministerraad 30 augustus 2013'.

⁸² Luttikhuis, 'Juridisch afgedwongen excuses', 98.

⁸³ Peter Toohey, 'The Cultural Logic of Historical Periodization', in: Gerard Delanty en Engin Isin (red.), *Handbook of Historical Sociology* (Londen 2003) 209-219, aldaar 216.

⁸⁴ 'Antwoorden van de Minister van Buitenlandse Zaken mede namens de Minister van Defensie op vragen van het lid Karabulut (SP) over de civielrechtelijke regeling naar aanleiding van standrechtelijke executies in het voormalige Nederlands-Indië', BZDOC-727249465-21, 11 augustus 2017 (Webarchief Rijksoverheid).

pijnlijk hoofdstuk en het kijken naar de toekomst. ‘This shared history offers a sound basis on which to build a shared future,’ aldus minister Koenders. Hierna geeft hij een lijst van de manieren waarop Nederland en Indonesië hun vriendschap en partnerschap verder kunnen verdiepen.⁸⁵ Hier is door middel van een beklemtoning van het belang van het heden en de toekomst wederom sprake van een distantiëring van het verleden. Ook wordt er opnieuw verwezen naar de woorden van minister Bot uit 2005. In 2016 betuigt minister Koenders in het voormalige Rawagede tenslotte nogmaals medeleven voor de nabestaanden van het bloedbad.⁸⁶

Uit de bovenstaande discoursanalyse blijkt dat de Nederlandse regering de geschiedenis aangaande de Indonesische dekolonisatieperiode in een afgesloten verleden plaatst door de nadruk te leggen op afsluiting en de toekomstige relatie van Nederland en Indonesië. De Nederlandse staat wil zijn beladen koloniale verleden afsluiten met beperkte excuses en minimale herstelbetalingen voor de directe slachtoffers van twee specifieke gevallen van massamoord. In plaats van het aanbieden van algemene excuses, en hiermee het koloniale karakter van de oorlog en het systematische geweld te erkennen, wordt er terugverwezen naar de opzettelijk vage woorden van minister Bot: ‘Het spijt ons dat we aan de verkeerde kant van de geschiedenis hebben gestaan’. Daarnaast kwamen de herstelbetalingen en excuses niet vrijwillig, maar gedwongen tot stand. Ik sluit me aan bij Lorenz wanneer hij hieruit concludeert dat er strategisch is omgegaan met universele morele maatstaven.⁸⁷ Door algemene excuses te weigeren en door de gebeurtenissen in Rawagede als afzonderlijk te schetsen, probeert de regering zich te distantiëren van het verleden en zo op een plausibele manier verdere juridische en politieke consequenties, zoals meer schadeclaims, te voorkomen. Hierdoor wordt er met de reparatiepolitiek expliciet een ethische dimensie buiten beschouwing gelaten. Dergelijk historisch onrecht wordt losgekoppeld van vragen over rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid door de historische temporaliteit volledig in het teken te laten staan van afzonderlijkheid, afsluiting en afstand. Dit is een voorbeeld van de performativiteit van historische discourses. In dit geval worden verdere politieke en juridische consequenties vermeden en hierdoor is er een gebrek aan aandacht voor rechtvaardigheid. Kortom, de historische taal brengt substantiële socio-politieke gevolgen teweeg.

In het volgende hoofdstuk zal ik dieper ingaan op hoe een eenzijdige focus op de epistemologische aspecten van onderzoek naar het verleden kan leiden tot het ontlopen van de verantwoordelijkheidsvraag. Hiervoor zullen we moeten kijken naar het tweede deel van de

---

⁸⁵ ‘Toespraak van minister Koenders tijdens nationale receptie Indonesië’, Toespraak, 26 augustus 2015 (Webarchief Rijksoverheid).

⁸⁶ ‘Koenders betuigt medeleven in Rawagede’, Nieuwsbericht, 25 maart 2016 (Webarchief Rijksoverheid).

⁸⁷ Lorenz, ‘De Nederlandse koloniale herinnering’, 126-127.

Nederlandse reparatiepolitiek: de toezegging van de Nederlandse regering van steun aan een grootschalige onderzoek naar de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog.

Hoofdstuk 3: Een nieuw onderzoek naar de brandende kampongs

Op 2 december 2016 besloot het Nederlandse kabinet om een grootschalig, vier jaar durend onderzoek naar de dekolonisatieperiode in de voormalige kolonie Nederlands-Indië te steunen met 4,1 miljoen euro. Het onderzoek, *Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950*, zou uitgevoerd worden door de onderzoeksinstituten Koninklijk Instituut voor Taal- Land en Volkenkunde (KITLV), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en het Nederlands Instituut voor Oorlogs- Holocaust- en Genocidestudies (NIOD). Tot dusver had de regering structureel geweigerd om een dergelijk onderzoek te financieren.⁸⁸ Aanleiding voor het nieuwe onderzoek was het eerdergenoemde proefschrift van Rémy Limpach dat in 2016 verscheen: *De Brandende Kampongs van Generaal Spoor*. Nicole Immler stelt dat de rechtszaken betreffende Rawagede en Zuid-Celebes hebben bijgedragen aan de impact die de studie van Limpach had; naar aanleiding van deze rechtszaken verschenen er immers niet alleen meer feiten over het extreme geweld dat de Nederlandse soldaten gebruikten tijdens de oorlog, maar was er ook meer media-aandacht voor het onderwerp.⁸⁹ In dit hoofdstuk zal ik allereerst ingaan op de eerdere afwijzingen om het onderzoek te financieren. Daarna zal ik me verdiepen in de uiteindelijke toezegging van de Nederlandse regering tot steun voor het onderzoek en in de inhoud en noodzaak van het onderzoek zoals dat geformuleerd wordt door onderzoekers van de drie instituten. Hierbij moet gezegd worden dat het onderzoek momenteel nog uitgevoerd wordt; de daadwerkelijke inhoud en conclusie kan ik dan ook helaas niet meenemen in mijn analyse. Desalniettemin betoog ik dat uit de voorgeschiedenis en uit de onderzoeksplannen blijkt dat de eenzijdige focus op de epistemologische aspecten van dit historische onderzoek leidt tot het actief opzijzetten van de ethische aspecten van het onderzoek.

3.1: Een systematische afwijzing

Voordat het kabinet Rutte-II in 2016 zijn steun aan het onderzoek toezegde, was deze steun al meerdere keren geweigerd door eerdere kabinetten. In 2009 vroeg Harry van Bommel van de SP naar aanleiding van een artikel uit De Groene Amsterdammer over de onvolledigheid van de Excessennota of het nodig was om een nieuw wetenschappelijk onderzoek te laten doen naar de oorlog in Indonesië. Hierop reageerden de ministers van Buitenlandse Zaken en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van

---

⁸⁸ NU.nl, 'Geen steun voor onderzoek naar dekolonisatie Indonesië' (versie 19 december 2012), <https://www.nu.nl/politiek/2987097/geen-steun-onderzoek-dekolonisatie-indonesie.html?redirect=1> (1 maart 2021); Lidy Nicolassen, 'Na de Excessennota ketste elk voorstel af', *de Volkskrant*, 19 juni 2012, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/na-de-excessennota-ketste-elk-voorstel-af~bd95148f/> (1 maart 2021).

⁸⁹ Immler, 'Hoe koloniaal onrecht te erkennen?', 65.

het kabinet Balkenende-IV dat zij hiertoe geen aanleiding zagen. Er was volgens hen immers al geconstateerd door het OM dat er over het aantal slachtoffers in Rawagede ‘verschillende lezingen bestaan’: ‘In dit verband wijzen wij op de bereidheid van de Staat om documenten uit het Nederlands-Indische verleden breed toegankelijk te maken, zodat eenieder zich hierover een beeld kan vormen.’⁹⁰ Allereerst is het niet toevallig dat er hier in vage termen gesproken wordt over ‘verschillende lezingen’ en dat dit niet verder gespecificeerd wordt: in de Excessennota stond namelijk een klein aantal Indonesische slachtoffers, oftewel het meest positieve scenario voor de Nederlandse staat.⁹¹ Met dit antwoord kon de regering blijven vasthouden aan de Excessennota als officieel standpunt en op deze manier eventuele politieke en juridische consequenties, die zouden kunnen volgen uit een nieuw onderzoek, voorkomen. Ten tweede lijkt het aan de hand van dit antwoord alsof de regering open is over het verleden, maar de bronnen die zij toegankelijk wil maken, vertegenwoordigen het Nederlandse standpunt en niet het Indonesische standpunt. Bronnen zijn nooit neutraal.

In 2011 werd de kwestie wederom aangehaald door Van Bommel en door Frans Timmermans van de PvdA naar aanleiding van een bekentenis van een veteraan over executies in Rawagede. Deze keer reageerde de minister van Buitenlandse Zaken van kabinet Rutte-I dat hij dit niet noodzakelijk achtte, omdat het ‘maar zeer de vraag is of geschiedschrijving hierover in opdracht van de regering moet geschieden’.⁹² Vervolgens werd in 2012 bij kabinet Rutte-II een onderzoeksvoorstel ingediend door het KITLV, het NIMH en het NIOD. Het onderzoek zou bestaan uit vier delen: een empirisch onderzoek ter vaststelling en analyse van de geweldtoepassing door Nederlandse troepen in de jaren 1945-1950, een onderzoek naar hoe geweld achteraf heeft geleid tot onderzoek door militaire, justitiële en/of ambtelijke instanties, een onderzoek naar de verklaring van geweld en een onderzoek naar de publieke receptie van het Nederlandse militaire optreden in de periode 1945-1950 in Nederland en Indonesië.⁹³ Op dit voorstel reageerde het kabinet nogmaals afwijzend; het achtte de cofinanciering van een dergelijk onderzoek ‘niet opportuun’, allereerst omdat er volgens de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie al veel publicaties bestonden over deze periode. Daarnaast stelden de ministers het volgende:

---

⁹⁰ ‘Antwoorden van de heer Plasterk, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, en de heer Verhagen, minister van Buitenlandse Zaken op vragen van het lid Van Bommel (SP) over onderzoek excessen tijdens politieke acties in Indonesië in de jaren 1945-1949’, DAO 014/2009, 13 januari 2009 (Webarchief Rijksoverheid).

⁹¹ Joeri Boom, ‘De Excessennota moet opnieuw’, *De Groene Amsterdammer*, 5 december 2008, <https://www.groene.nl/artikel/de-excessennota-moet-opnieuw> (6 maart 2021).

⁹² ‘Antwoorden van Dr. U. Rosenthal’.

⁹³ ‘Een korte voorgeschiedenis van de onderzoeksopzet’, <https://www.ind45-50.org/een-korte-voorgeschiedenis-van-de-onderzoeksopzet> (2 maart 2021).

‘In het onderzoeksvoorstel wordt niet ingegaan op de vraag of er in Indonesië draagvlak is voor een dergelijk onderzoek. Uit contacten met de Indonesische overheid is het kabinet gebleken dat dit onvoldoende het geval is. Het kabinet vindt dit een wezenlijk gegeven in een periode waarin Nederland en Indonesië gezamenlijk werken aan een toekomstgerichte agenda.’⁹⁴

Zo blijkt dat het onderzoek wordt gezien als ‘niet opportuun’ in politieke en economische zin; het gaat immers om de politieke en economische relatie tussen Nederland en Indonesië. Zoals Lorenz stelt, achten zowel de Nederlandse als de Indonesische regering politieke stabiliteit en economische relaties belangrijker dan een streven naar rechtvaardigheid.⁹⁵ Het feit dat de Excessennota geen volledig beeld zou geven van bijvoorbeeld de Indonesische slachtoffers is in dit geval van ondergeschikt belang. De Nederlandse regering wil de periode het liefst afsluiten; zij wil zich richten op een ‘toekomstgerichte agenda’. Deze nadruk op de toekomst overschaduwde het streven naar historische rechtvaardigheid; er wordt een *politics of time* bedreven ter voorkoming van politieke gevolgen. Door de nadruk te leggen op het ‘gezamenlijk werken aan een toekomstgerichte agenda’ wordt er een negatieve connotatie gehangen aan het oprakelen van het verleden. Met deze woorden worden het heden en de toekomst als het ware weggetrokken van het verleden; door middel van een historisch discours construeert de regering het beeld van een ‘ver’ verleden. Hierdoor wordt er wederom voorbijgegaan aan de ethische dimensie van het repareren van historisch onrecht.

3.2: Een problematische notie van objectiviteit en feitelijkheid

In 2016 stemde het kabinet wel in met de cofinanciering van het onderzoek. Dit zou kunnen betekenen dat de Nederlandse overheid na lange tijd een ethisch aspect zou toevoegen aan de reparatiepolitiek. In de kabinetsreactie op de studie van Limpach stelde het kabinet dat deze studie nieuwe feiten bevatte en een zeer waardevolle aanvulling was op de al bestaande publicaties. Het kabinet concludeerde dat zij nu voldoende aanleiding zag om betrokken te zijn bij het onderzoek.⁹⁶

Een interessante bron om het besluit van het kabinet verder te analyseren, is de persconferentie die Rutte gaf na afloop van de ministerraad waarin besloten werd om het onderzoek te steunen. Opvallend is dat Rutte een grote nadruk legt op de feitelijkheid en objectiviteit van het onderzoek. Op een vraag over de uitkomst van het onderzoek, antwoordt hij dat hij het volgende hoopt: ‘Dat we meer te weten komen over wat er toen gebeurd is. Dat we gewoon weten “wie es

---

⁹⁴ ‘Beantwoording verzoek van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken om een nadere reactie op de brief d.d. 14 augustus 2012 inzake de reactie op het verzoek van de leden Van Bommel, Peters en Timmermans over onderzoek naar het gebruik van geweld in de periode van dekolonisatie van Indonesië’, DAO-458/12, 14 januari 2013 (Webarchief Rijksoverheid).

⁹⁵ Lorenz, ‘De Nederlandse koloniale herinnering’, 112.

⁹⁶ ‘Kabinetsreactie naar aanleiding van een studie van dr. Limpach over geweld in periode 1945-1949 in Nederlands-Indië’, 4ZKWPA3M5U6C-3-15021, 2 december 2016 (Webarchief Rijksoverheid).

eigentlich gewesen?”, zoals de historicus probeert te achterhalen. Zo objectief mogelijk.⁹⁷ Rutte haalt hier de woorden aan van de negentiende-eeuwse historicus Leopold von Ranke, de grondlegger van het historisme. Von Ranke meende dat historici het verleden zo objectief mogelijk konden (en moesten) bestuderen door primaire bronnen nauw te onderzoeken, door zich in te leven in de tijdsgeest en door gebruik te maken van de context van de te bestuderen periode.⁹⁸ Rutte zegt hier echter niet iets neutraals: hij definieert de historische metier. Binnen de geschiedfilosofie bestaat er een groot debat over de invulling van deze historische metier; lang niet iedereen ziet het achterhalen van een zo objectief mogelijke historische waarheid als het doel van de geschiedwetenschap. In de geschiedschrijving bestaat er namelijk een zekere spanning tussen de epistemologische verplichting van de historicus, gericht op kennis en begrip van het verleden, en de morele/politieke verplichting, gericht op het vellen van morele oordelen over en het daaraan gekoppelde trekken van lessen uit het verleden. Buiten de geschiedkundige discipline bestaat veelal nog het eenzijdige beeld dat de geschiedenis neutraal, objectief en feitelijk bestudeerd moet worden, zoals ook Rutte betoogt. Feitelijkheid en objectiviteit zijn echter niet zulke vanzelfsprekende begrippen als ze lijken, zeker met betrekking tot het verleden. Naar aanleiding van de uitspraken van Rutte over objectiviteit is het nuttig om nu kort in te gaan op de vier vormen van objectiviteit die historicus Allan Megill onderscheidt.

De eerste vorm is absolute objectiviteit. Objectieve kennis is in deze vorm kennis die niet onderhevig is aan beperkingen van tijd, plaats en gezichtspunt: ‘Het is een positie die eigenlijk alleen in negatieve termen kan worden beschreven, als *onthecht* van aarde perspectieven, *ongehinderd* door menselijke subjectiviteit, *onpartijdig* en *tijdloos*.’⁹⁹ Hoewel bij objectiviteit vaak wordt gedacht aan juist deze vorm, is absolute objectiviteit in de wetenschap inmiddels onhaalbaar verklaard. Onze kennis is altijd gebonden aan tijd, plaats en gezichtspunt; we kunnen nou eenmaal geen positie buiten onszelf innemen en het verleden waarde vrij beschouwen. De tweede vorm, procedurele objectiviteit, probeert door middel van onpersoonlijke methoden en technieken de menselijke subjectiviteit buiten te sluiten. Het gaat hierbij om een correct uitgevoerde, precies omschreven aanpak. Een streven naar procedurele objectiviteit blijkt onder meer uit de focus op getallen, grafieken en statistiek in de hedendaagse samenleving. Een veelgehoord bezwaar is echter dat veel gebeurtenissen niet in getallen te vatten zijn, vooral wanneer we het hebben over beladen geschiedenis.¹⁰⁰ Disciplinaire objectiviteit is de derde vorm van objectiviteit die Megill onderscheidt. Deze vorm gaat er vanuit dat er een min of meer objectieve consensus kan worden bereikt door een grote groep mensen die onderling

---

⁹⁷ ‘Persconferentie na ministerraad 2 december 2016’, Mediatekst, 2 december 2016 (Webarchief Rijksoverheid).

⁹⁸ John Tosh, *The Pursuit of History. Aims, methods and new directions in the study of history* (Londen 2015) 6-8.

⁹⁹ Herman Paul, *Als het verleden trekt. Kernthema’s in de geschiedfilosofie* (Amsterdam 2014) 192.

¹⁰⁰ Paul, *Als het verleden trekt*, 192-193.

discussieert en kritiek levert. Op deze manier wordt de subjectiviteit er als het ware uitgefilterd door middel van intersubjectiviteit.¹⁰¹

Rutte lijkt met zijn Rankiaanse objectiviteit te appelleren aan absolute objectiviteit. Hij impliceert dat historici erachter kunnen komen wat er precies gebeurd is, zonder daarin beïnvloed te worden door hun eigen perspectieven en waarden. Dit idee staat haaks op de vierde vorm van objectiviteit van Megill: dialectische objectiviteit. De dialectische objectiviteit ziet de menselijke subjectiviteit als een noodzakelijke voorwaarde voor kennis en begrip van het verleden. Het verleden is een constructie die tot stand komt door de interactie tussen de historicus en het bronnenmateriaal. Er is aldus sprake van een wisselwerking tussen de historicus en de bronnen. Deze vorm van objectiviteit doet juist een bijzonder beroep op de subjectiviteit van de historicus, met name op de verbeeldingskracht en het voorstellingsvermogen en op susceptibiliteit voor wat de bronnen zeggen. 'Historici zijn niet subjectief óf objectief (in absolute zin); ze praktiseren een vorm van dialectische objectiviteit als ze hun subjectiviteit in de strijd gooien én laten corrigeren door het "kritische tegenover" van hun bronnen,' aldus historicus Herman Paul.¹⁰² Deze vorm van objectiviteit sluit het beste aan bij de narrativistische geschiedfilosofie; het idee dat het verleden niet gevonden, maar geconstrueerd wordt, is namelijk essentieel voor zowel dialectische objectiviteit als voor narrativistische geschiedfilosofie.¹⁰³ Rutte poneert echter dat het onderzoek moet uitwijzen 'hoe het daadwerkelijk gebeurd is'. Ergo, volgens hem moet het verleden wel gevonden worden en niet geconstrueerd. Het gevaar hiervan is dat er subjectivisme onder het mom van objectivisme kan ontstaan.

Dit blijkt ook uit de hermeneutiek. Tussen dialectische objectiviteit en hermeneutiek bestaat een nauw verband. De hermeneutische traditie in de geschiedfilosofie behelst het idee dat het verleden op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden en dat deze interpretaties nooit 'af' zijn. Hermeneutiek gaat ook over het stellen van vragen: historici die hermeneutisch te werk gaan, zijn zich bewust van het feit dat alle vragen voortkomen uit een subjectief perspectief. De historicus onderhoudt niet alleen een epistemische relatie met het verleden, maar ook een materiële, politieke, morele en esthetische relatie. Filosoof Hans-Georg Gadamer ziet deze historische gesitueerdheid van de mens juist als mogelijkheidsvoorwaarde of beginpunt van historische kennis; we hebben onze achtergrond en vooronderstellingen nodig om tot een beter begrip van de mens te komen, net zoals bij dialectische objectiviteit de menselijke subjectiviteit wordt gezien als noodzakelijk voor kennis en begrip van het verleden.¹⁰⁴ Rutte doet met betrekking tot het onderzoek naar de dekolonisatie echter

---

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Ibidem 194-195.

¹⁰³ Frank Ankersmit, *Denken over geschiedenis* (Groningen 1984) 180-183.

¹⁰⁴ Paul, *Als het verleden trekt*, 72-73.

geen beroep op dialectische objectiviteit, maar op absolute objectiviteit. Hierdoor kan het onderzoek worden gepresenteerd als objectief en feitelijk, terwijl subjectiviteit een rol speelt in de onderwerpen die wel of niet belicht worden, in de vragen die gesteld worden en in de woorden waarmee gebeurtenissen en figuren beschreven worden.

Aan de hand van deze inzichten kunnen we stellen dat Rutte bij het onderzoek *Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950* een beroep doet op een problematische notie van objectiviteit; door te streven naar absolute objectiviteit worden de niet-epistemische relaties die een historicus onvermijdelijk onderhoudt met het verleden genegeerd. Dit streven naar een zo absoluut mogelijke historische waarheid blijkt tevens uit andere uitspraken die Rutte tijdens de persconferentie deed. Hij beklemtoont bijvoorbeeld dat er in het onderzoek geen vingers gewezen zullen worden. 'We gaan gewoon kijken wat er gebeurd is, en daar willen we de feiten achterhalen,' aldus de minister-president.¹⁰⁵ Bovendien maakt hij duidelijk dat hij het niet over misdaden heeft. Hij zegt dat er 'allerlei materiaal naar boven is gekomen' en dat dat 'ernstige feiten' zijn. Op een vraag over erkenning van wat er tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog gebeurd is, antwoordt Rutte wederom met een verwijzing naar de spijtbetuiging van minister Bot. Het onderzoek is volgens hem 'niet gericht op allerlei conclusies, maar [...] op waarheidsvinding, wat is er gebeurd?'¹⁰⁶

Rutte gaat er hier vanuit dat de 'waarheid' zal volgen uit feiten. De 'waarheid' van gebeurtenissen is volgens de narrativistische geschiedfilosoof Hayden White echter gebaseerd op de dingen die zijn herinnerd en die passen binnen een chronologisch geordende volgorde; dat zijn de 'feiten' die in historisch onderzoek worden meegenomen.¹⁰⁷ 'For in fact every narrative, however seemingly "full," is constructed on the basis of a set of events which *might have been included but were left out* [...],' aldus White.¹⁰⁸ De 'objectieve waarheid' waar Rutte het over heeft, is dus simpelweg niet mogelijk.

Een dergelijke focus op de epistemologische aspecten van historisch onderzoek kan door de regering gebruikt worden om de kans op juridische en politieke consequenties te beperken. Een 'grijs perspectief', waarin de goed of fout-vraag geheel wordt ontweken en iedereen slachtoffer is, kan volgens historici Martijn Eickhoff, Barbara Henkes en Frank van Vree namelijk leiden tot het ontlopen van verantwoordelijkheid en het vermijden van 'moeilijke vragen'.¹⁰⁹ Ook Stef Scagliola is van mening dat het idee dat historici neutraal moeten zijn en objectief te werk moeten gaan een soort

---

¹⁰⁵ 'Persconferentie na ministerraad 2 december 2016'.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Hayden White, 'The Value of Narrativity in the Representation of Reality', *Critical Inquiry* 7 (1980) 1, 5-27, aldaar 23.

¹⁰⁸ White, 'The Value of Narrativity', 14.

¹⁰⁹ Martijn Eickhoff, Barbara Henkes en Frank van Vree, 'De verleiding van een grijze geschiedschrijving. Morele waarden in historische voorstellingen', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 123 (2010) 3, 323-339, aldaar 334.

‘immuniseringsstrategie’ kan zijn, met als doel het vermijden van het doen van uitspraken over controversiële historische perioden.¹¹⁰ Daarnaast betoogt Bevernage dat de historici die een onderzoek uitvoerden naar het aandeel van de Belgische regering in de moord op de Congolese premier Patrice Lumumba in het proces een aantal ‘metapolitieke’ waarden zoals transparantie en sereniteit hadden geïnterneerd.¹¹¹ Door zich te focussen op de naakte feiten en een stoïcijnse, afstandelijke blik op het beladen verleden in te nemen, keerden ze zich af van de hermeneutiek en het narrativisme. Volgens Bevernage heeft deze houding van de historische experts geleid tot ‘een problematisch en verarmd beeld van de realiteit en had [het] een “de-ideologiserend”, “de-politiserend” en “ont-moraliserend” effect.’¹¹² Hij concludeert dat een sterke nadruk op een zo absoluut mogelijke objectiviteit en feitelijkheid in een dergelijk historisch onderzoek niet alleen een ethische dimensie mist, maar ook verre van objectief is: het onderzoek is namelijk juist beïnvloed door de perspectieven, waarden en gewoontes van de politici die de opdracht gaven tot het onderzoek.¹¹³ Deze specifieke kijk op hoe er historisch onderzoek moet worden gedaan naar een beladen verleden, had in dit geval als gevolg dat er geen politieke of juridische verantwoordelijkheid bij de Belgische regering werd neergelegd. Bevernage impliceert dat de Belgische regering op deze manier is ontsnapt aan juridische consequenties: het belang van rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid is volgens hem buiten beschouwing gelaten.

Uit de uitspraken over het onderzoek en de onderzoeksplannen blijkt dat dit ook het geval is bij het onderzoek *Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950*. Het belang van feitelijkheid, objectiviteit en distantie wordt namelijk constant beklemtoond en er wordt afstand genomen van activisme en moralisme, maar ondertussen oefent de regering wel invloed uit op de manier waarop de conclusies gepresenteerd zullen worden. Deze these krijgt meer vorm aan de hand van een analyse van de uitspraken die de onderzoekers deden bij de kick-off van het onderzoek, waaruit zal blijken dat de regering ook invloed heeft uitgeoefend op de onderwerpen die in het onderzoek aan bod komen.

3.3: Een beperkte onderzoeksomkadering

In de kick-off van het onderzoek in september 2017 werd wederom benadrukt dat het onderzoek gericht zou zijn op de epistemologische aspecten van historisch onderzoek. Bij deze kick-off waren verschillende onderzoekers van de drie instituten aanwezig om te vertellen over het onderzoek en om

---

¹¹⁰ Scagliola, *Last van de oorlog*, 1.

¹¹¹ Berber Bevernage, ‘Geschiedenis in overheidsopdracht: wetenschap, ethiek en politiek in de Belgische Lumumba-commissie’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2012) 1, 80-95, aldaar 88.

¹¹² Bevernage, ‘Geschiedenis in overheidsopdracht’, 91.

¹¹³ *Ibidem* 94-95.

(kritische) vragen uit het publiek te beantwoorden. Zij vertelden allereerst dat het een onderzoeksprogramma zou worden met negen deelprojecten: deelstudies en een samenvattend rapport. Het doel is om een integraal samenhangend onderzoek te doen waarin uiteenlopende perspectieven aan bod komen; 'een onderzoek dat zich wil toespitsen op de dynamiek van het proces en dat uiteindelijk leidt tot een aannemelijke interpretatie van de gebeurtenissen in de dekolonisatieperiode'.¹¹⁴ Tijdens de kick-off wordt duidelijk gezegd dat de onderzoekers niet willen vervallen in een goed-foutstramien en dat juist de tinten tussen goed en fout moeten worden onderzocht. Historicus en directeur van het KITLV Gert Oostindie stelt dat we dit nu kunnen doen, omdat we op dit moment met meer afstand naar het verleden kunnen kijken, zonder te moraliseren. Hier is weer sprake van distantiëring van het verleden; Oostindie stelt dat het verleden los moet staan van het heden om het op een juiste manier te kunnen onderzoeken, maar zoals we eerder zagen, betoogt bijvoorbeeld Bevernage dat distantiëring niet noodzakelijkerwijs de juiste manier is om historisch onderzoek te doen: vasthouden aan de historische tijdsnotie van een ver en voltooid verleden kan immers voordelig zijn voor de daders van historisch onrecht.

'Als je ophoudt met moraliseren kun je een veel substantiëler en meer solide verhaal construeren,' aldus Oostindie.¹¹⁵ Deze uitspraak kan echter ook geproblematiseerd worden aan de hand van de narrativistische theorie van de eerdergenoemde Hayden White. White stelt dat 'verhalen' altijd tot stand komen door de moralisatie van de realiteit. We kunnen geen (historisch) verhaal maken zonder te moraliseren. Om een verhaal te maken, moet de historicus immers een coherent en geordend geheel construeren waarin alle vragen beantwoord zijn en het verhaal eindigt met een conclusie (*narrative closure*).¹¹⁶ De onderzoekers nemen derhalve wel degelijk een morele houding aan; het is alleen een morele houding die niet kritisch is op de regering.

Dit blijkt tevens uit de latere uitspraken van de onderzoekers. Oostindie stelt dat het in de ethos van de historicus zit om geen activistische scherprechters te zijn en om een zekere distantie te hebben, zonder dat dat betekent dat de historicus niet kritisch is.¹¹⁷ Vanuit het publiek wordt vervolgens de kritiek geuit dat er sprake is van een gebrek aan aandacht voor rechtvaardigheid in het onderzoek. Oostindie reageert hierop dat het onderzoek gaat om het begrijpen van de geschiedenis zonder te moraliseren en dat de juridische en politieke consequenties niet de zorg zijn van de onderzoekers.¹¹⁸ Daarna benadrukt historicus en directeur van het NIOD Frank van Vree nogmaals het volgende: 'Waar dit hele onderzoek om draait, is om niet-moraliserend te zijn, maar perspectieven

---

¹¹⁴ 'Kick-off onderzoek dekolonisatieoorlog: Overbodig of hard nodig?' (versie 14 september 2017), <https://dezwijger.nl/programma/overbodig-of-hard-nodig/> (7 maart 2021), 18'26"-20'05".

¹¹⁵ 'Kick-off onderzoek dekolonisatieoorlog', 43'12"-46'30".

¹¹⁶ White, 'The Value of Narrativity', 18.

¹¹⁷ 'Kick-off onderzoek dekolonisatieoorlog', 54'40"-55'05".

¹¹⁸ Ibidem 59'55"-1'01"23".

met elkaar te confronteren.¹¹⁹ Oostindie en Van Vree gaan met deze uitspraken voorbij aan het feit dat het op deze manier benaderen van het onderwerp op zichzelf een morele en politieke houding behelst. Objectiviteit lijkt door de onderzoekers gezien te worden als een epistemische deugd, waarmee zij kennis en begrip van het verleden kunnen verwerven.¹²⁰ Hiermee worden moraliteit en objectiviteit niet naast elkaar geplaatst, maar verschijnt objectiviteit als een vorm van moraliteit: Oostindie en Van Vree impliceren immers dat het onderzoek loskoppelen van de verantwoordelijkheidsvraag en afstand houden tot het verleden het juiste is om te doen bij dit historische onderzoek.

De onderzoekers laten op deze manier echter het politieke element van het onderzoek buiten beschouwing. Eickhoff, Heenkes en Van Vree stellen in hun artikel *De verleiding van een grijze geschiedschrijving* dat 'niet alleen het historisch onderzoek wordt gestuurd door politieke en morele preoccupaties, ook het resultaat, de historische voorstelling, ontleent haar belang en aantrekkingskracht aan de politieke en morele implicaties'.¹²¹ Ook Scagliola benadrukt het gevaar van een nadruk op neutraliteit en objectiviteit in de studie van het Nederlandse verleden met betrekking tot de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. 'Het politieke element in geschiedschrijving dient onderkend te worden. Juist die open verbinding tussen het wetenschappelijk bedrijf en het maatschappelijk debat zorgt voor dynamiek,' aldus Scagliola.¹²²

In de onderzoeksplannen lijkt dit politieke aspect juist niet onderkend te worden. Van Vree benadrukt in de kick-off namelijk dat het onderzoek geen regeringsopdracht is, maar een onafhankelijk onderzoek gesubsidieerd door de overheid met een bijzondere subsidie; de onderzoekers zijn volgens hem volledig vrij in de keuze van hun onderwerp en in de conclusies.¹²³ Er wordt dan ook meerdere keren herhaald dat het een onafhankelijk onderzoek zal zijn. Het onderzoek kan echter simpelweg niet worden geclassificeerd als objectief en onafhankelijk: al voordat de historici aan hun onderzoek begonnen, waren ze beperkt tot bepaalde vragen en perspectieven en het gebruik van bepaalde bronnen. Dit blijkt duidelijk uit de verschillen tussen het afgewezen onderzoeksvoorstel uit 2012 en het aangenomen voorstel uit 2016. In het afgewezen voorstel wordt de *Bersiap*-periode kort genoemd als klein onderdeel van een groter deelonderzoek; in het aangenomen voorstel wordt er een gehele deelstudie aan dit onderwerp gewijd.¹²⁴ Dit is opvallend, omdat de Nederlandse regering bij de goedkeuring reeds aangaf dat zij dit onderwerp belangrijk vond:

---

¹¹⁹ Ibidem 1'40''31'''-1'40''50'''.

¹²⁰ Paul, *Als het verleden trekt*, 197-198.

¹²¹ Eickhoff, Henkes en Van Vree, 'De verleiding', 338-339.

¹²² Scagliola, *Last van de oorlog*, 191.

¹²³ 'Kick-off onderzoek dekolonisatieoorlog', 6'43''-7'08''.

¹²⁴ 'Een korte voorgeschiedenis van de onderzoeksopzet'; Frank van Vree, 'Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950. Onderzoeksprogramma KITLV-NIMH-NIOD' (versie 9 februari 2017),

‘Het kabinet [...] acht het van belang dat een nader onderzoek juist ook aandacht geeft aan de moeilijke context waarin Nederlandse militairen moesten opereren, het geweld van Indonesische zijde, de inzet waarbij geweld geen of nauwelijks een rol speelde en de verantwoordelijkheid van de politieke, bestuurlijke en militaire leiding. Daarnaast zal een onderzoek tevens in moeten gaan op het leed van slachtoffers en nabestaanden van de “Bersiap”, een periode gekenmerkt door een gezagsvacuüm waarin vele slachtoffers vielen onder diverse bevolkingsgroepen, die weinig erkenning kregen in onderzoek en publicaties.’¹²⁵

In de persconferentie benadrukte minister-president Rutte tevens hoe belangrijk hij het vond dat er voldoende aandacht besteed zou worden aan de *Bersiap* en aan het Indonesische geweld.¹²⁶ Dit is een voorbeeld van periodisering. De Nederlandse regering wil de tijdlijn verlengen door de *Bersiap*-periode toe te voegen aan de historische context, maar zij wil niet verder teruggaan tot de periode van kolonisatie. De context beïnvloedt wat telt als relevante feiten: door de *Bersiap* mee te nemen als historische context, maar de koloniale geschiedenis buiten beschouwing te laten, zal de interpretatie van de feiten hierdoor beïnvloed zijn. Het geweld van Nederlandse zijde kan nu bijvoorbeeld in context worden geplaatst van het Indonesische geweld tijdens de *Bersiap*-periode, maar het Indonesische geweld kan niet in de context van het koloniale verleden worden geplaatst. Dit kan ervoor zorgen dat de conclusies van het onderzoek ‘gunstiger’ zijn voor de Nederlanders.

Het lijkt er derhalve op dat de Nederlandse overheid wel degelijk invloed heeft gehad op de onderwerpen die in het onderzoek aan bod komen. De instituten geven dit ook toe, maar stellen dat dit niet afdoet aan de onafhankelijkheid van het onderzoek: ‘Tegelijk is duidelijk dat er, in de contacten met politici en departementen, elementen zijn toegevoegd of meer nadruk hebben gekregen. De instituten hebben daarbij nooit het idee gehad dat de onafhankelijkheid van het onderzoek daarmee in gevaar werd gebracht, integendeel.’¹²⁷ We kunnen er echter niet omheen dat de omkadering van het onderzoek beperkt is. Het is duidelijk dat het verhaal dat verteld zal worden over zeer specifieke onderwerpen zal gaan en dat de onderzoekers gedwongen zijn om de uitkomsten in een specifiek licht te presenteren.

Door een eenzijdige nadruk te leggen op de epistemologische aspecten van historisch onderzoek, kan de regering onder het mom van objectivisme invloed uitoefenen op de onderwerpen die in het onderzoek aan bod komen en op de manier waarop de conclusies gepresenteerd zullen

---

https://www.niod.nl/sites/niod.nl/files/Onderzoeksprogramma%20KITLV-NIMH-NIOD%20definitief_0.pdf (2 maart 2021).

¹²⁵ ‘Kabinetsreactie naar aanleiding van een studie van dr. Limpach’.

¹²⁶ ‘Persconferentie na ministerraad 2 december 2016’.

¹²⁷ ‘Een korte voorgeschiedenis van de onderzoeksopzet’.

worden. Door bijvoorbeeld te stellen dat er 'geen vingers gewezen zullen worden' of door wel de *Bersiap*-periode, maar niet de koloniale voorgeschiedenis toe te voegen aan de historische context, wordt de kans op juridische en politieke consequenties voor de Nederlandse regering verkleind. Uit het besluit van het kabinet om het onderzoek te steunen, kunnen we derhalve niet concluderen dat er een ethische dimensie wordt toegevoegd aan de reparatie van het historische onrecht dat Indonesië is aangedaan tijdens de dekolonisatieperiode; integendeel, het ethische aspect wordt actief opzijgezet door het concept van rechtvaardigheid volledig buiten beschouwing te laten.

Conclusie

Toen de Nederlandse ambassadeur Tjeerd de Zwaan exact 64 jaar na het bloedbad in Rawagede voor de eerste keer officieel excuses aanbood voor een gebeurtenis uit de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, hoopte de Nederlandse regering dat hiermee het boek over de gewelddadige dekolonisatieperiode in Indonesië eindelijk gesloten kon worden. Dit bleek echter nog maar het begin te zijn van een fel debat over reparatie voor het historische onrecht dat plaatsvond in Indonesië tussen 1945 en 1950. Na de Rawagede-rechtszaak volgde een grotere vraag naar excuses, een grotere vraag naar herstelbetalingen en een grotere vraag naar een grootschalig onderzoek. Deze vormen van reparatiepolitiek werden één voor één aarzelend uitgevoerd door de Nederlandse regering, maar hierbij overschaduwden politieke en juridische belangen constant een streven naar rechtvaardigheid. De conclusie van deze thesis is dat de Nederlandse regering in de reparatiepolitiek van de periode van 2008 tot en met 2017 omtrent de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog expliciet een bepaalde ethische dimensie buiten beschouwing heeft gelaten om politieke redenen.

Dit heeft de regering allereerst gedaan door middel van het bedrijven van een *politics of time*: in de antwoorden op Kamervragen, in de excuses en in de persconferenties spreekt de regering voortdurend over het afsluiten van een periode en het kijken naar de toekomst; het verleden wordt zo geconstrueerd als onomkeerbaar. Bovendien worden de gebeurtenissen in Rawagede en in Zuid-Celebes bestempeld als uitzonderlijk en zijn de excuses ook specifiek voor deze massa-executies bedoeld. Op deze manier worden de pijnlijke gebeurtenissen gedistantieerd van het heden door ze in een afgesloten en afzonderlijk verleden te plaatsen. Het systematische geweld en het koloniale karakter van de oorlog wordt hierdoor niet erkend; het historische onrecht wordt losgekoppeld van vragen over rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid, zodat politieke en juridische consequenties beperkt kunnen worden.

Het tweede gedeelte van mijn conclusie is gericht op de nadruk die de regering legt op de epistemologische aspecten van het grootschalige onderzoek. Door zowel de regering als door de historici die het onderzoek uitvoeren, wordt het onderzoek omschreven als objectief en gericht op de feiten: de historici werken onafhankelijk, houden distantie en zullen naar eigen zeggen vooral niet moraliseren. Binnen de geschiedfilosofie is een dergelijke visie op de geschiedkundige discipline echter verouderd. De historicus onderhoudt niet alleen een epistemische relatie met het verleden, maar ook een politieke, morele, materiële en esthetische relatie. De onderzoekers nemen dus wel degelijk een morele en politieke houding aan; deze houding is alleen niet kritisch op de regering. Zo zijn de onderwerpen die in het onderzoek aan bod komen en de wijze waarop de conclusies gepresenteerd zullen worden, beïnvloed door de perspectieven van de Nederlandse regering. Het

concept van rechtvaardigheid wordt op voorhand buiten beschouwing gelaten om de mogelijkheid van politieke en juridische gevolgen te beperken.

Op dit moment is het nodig om terug te komen op het grotere historiografische debat omtrent reparatiepolitiek. Mijn onderzoek lijkt een bevestiging te zijn van een deel van de conclusies van Torpey en Barkan. De Nederlandse reparatiepolitiek kan namelijk worden gezien als een onderdeel van de bredere mondiale context van reparatie voor historisch onrecht die Torpey en Barkan beiden onderschrijven; belangrijke spelers in Nederland zoals Jeffry Pondaag en Liesbeth Zegveld werden en worden immers geïnspireerd door de mondiale ontwikkeling van reparatiepolitiek. Mijn conclusie problematiseert echter Barkans notie van een neo-Verlichtingsmoraal waarbij reparatie de internationale moraliteit zal verbeteren.¹²⁸ Uit mijn onderzoek blijkt dat reparatiepolitiek complexer is: in sommige gevallen kan de ethische dimensie van het repareren van historisch onrecht expliciet weggelaten worden en zo kan de reparatie niet voorzien in een streven naar rechtvaardigheid voor slachtoffers. Daarnaast gaan de uitkomsten van mijn onderzoek in tegen Barkans optimistische conclusie over de verandering van machtsrelaties.¹²⁹ De staat kan namelijk ook juist meer macht uitoefenen door een soort morele autoriteit in handen te nemen en vervolgens te beslissen wat de prioriteiten zullen zijn in de reparatiepolitiek. Mijn conclusie sluit dan ook aan bij het werk van Torpey, waarin hij kritisch kijkt naar de groepen die een rol spelen in reparatiepolitiek en wat hun belangen zijn.¹³⁰ Zoals Bevernage in meerdere werken betoogt, kan reparatiepolitiek gebruikt worden door een staat om invloed uit te oefenen op geschiedschrijving en op ons beeld van het verleden. Hiermee concludeer ik niet dat reparatiepolitiek niet nuttig of heilzaam kan zijn, maar ik meen dat we ons moeten realiseren dat het repareren van historisch onrecht, en het historische discours dat hierbij komt kijken, andere socio-politieke gevolgen kan hebben dan we in eerste instantie zouden denken. Bij het formuleren van deze conclusie is mijn methode, *critical discourse analysis*, van cruciaal belang geweest. Deze methode belicht immers het feit dat geen enkel woord in een historisch discours neutraal en louter beschrijvend is.

Daarnaast was dit onderzoek een kritische reflectie op de plaats van de geschiedschrijving in de maatschappij. We kunnen concluderen dat geschiedenis en politiek onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Wanneer de politieke aspecten van geschiedschrijving niet erkend worden, kan er een vreemde situatie ontstaan waarin een specifiek beeld van het verleden wordt gepresenteerd als het verleden 'zoals het daadwerkelijk gebeurd is'. Een dergelijk historisch discours kan echter, zoals we hebben gezien, significante gevolgen teweegbrengen in de maatschappij. Deze performativiteit is een interessant en belangrijk gegeven in een wereld waarin het verleden steeds vaker onderwerp van

---

¹²⁸ Barkan, *The guilt of nations*, 347.

¹²⁹ Ibidem 343-344.

¹³⁰ Torpey, "Making Whole", 349-350.

politiek debat is. Ik zou verder historisch onderzoek aan de hand van de methodologie van *critical discourse analysis* dan ook zeer aanmoedigen.

Tot slot moet nog gezegd worden dat dit onderzoek verre van compleet is. Het is allereerst noodzakelijk om verder onderzoek te doen naar de Indonesische historiografie en het debat in Indonesië voor meer begrip over dit onderwerp. Onder anderen Nicole Immler heeft hier reeds aan bijgedragen met haar artikel *Hoe koloniaal onrecht te erkennen?*, maar er is meer onderzoek nodig. Daarnaast zal er een uitgebreide analyse moeten plaatsvinden van het onderzoek *Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950* – dat zal ergens dit jaar uitkomen – om een definitief oordeel te vellen over de mate waarin politieke overwegingen invloed hebben gehad op de uitkomsten van het onderzoek. Hierbij kan gekeken worden naar de mogelijke andere ideologische insteken van de instituten. Daarnaast zullen verdere vormen van reparatiepolitiek met betrekking tot de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog moeten worden meegenomen in vervolgonderzoek; zo kan er een duidelijker beeld ontstaan van de ontwikkeling van reparatiepolitiek.

In navolging van dit laatste punt zal ik ter afsluiting kort iets zeggen over een recente gebeurtenis: in 2020 bood koning Willem-Alexander in Indonesië onverwachts algemene excuses aan voor de geweldsontsporingen van Nederlandse zijde tijdens de dekolonisatieoorlog. Het kabinet benadrukte dat dit geen nieuwe ontwikkeling was, maar verschillende historici zagen wel degelijk een verschil tussen deze excuses en de eerdere vormen van reparatiepolitiek. De excuses kwamen nu namelijk vrijwillig tot stand en waren niet slechts bedoeld voor een afzonderlijke gebeurtenis.¹³¹ Laten we hopen deze excuses het begin zijn van een Nederlandse reparatiepolitiek waarin het belang van rechtvaardigheid boven de angst voor juridische en politieke consequenties komt te staan.

---

¹³¹ Kysia Hekster, 'Wel koninklijke excuses bij bezoek Indonesië, wat betekenen ze?' (versie 15 maart 2020), <https://nos.nl/artikel/2327154-wel-koninklijke-excuses-bij-bezoek-indonesie-wat-betekenen-ze.html> (14 maart 2021).

Bibliografie

Bronnen

‘Antwoorden van de heer Plasterk, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, en de heer Verhagen, minister van Buitenlandse Zaken op vragen van het lid Van Bommel (SP) over onderzoek excessen tijdens politionele acties in Indonesië in de jaren 1945-1949’, DAO 014/2009, 13 januari 2009 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Antwoorden van de Minister van Buitenlandse Zaken mede namens de Minister van Defensie op vragen van het lid Karabulut (SP) over de civielrechtelijke regeling naar aanleiding van standrechtelijke executies in het voormalige Nederlands-Indië’, BZDOC-727249465-21, 11 augustus 2017 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Antwoorden van Dr. U. Rosenthal, Minister van Buitenlandse Zaken, mede namens de minister van Defensie en de minister van Veiligheid en Justitie, op vragen van het lid Timmermans (PvdA) over de bekentenis van een veteraan over de executies van 120 personen in Rawagede in 1947’, DAO-464/11, 23 december 2011 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Beantwoording verzoek van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken om een nadere reactie op de brief d.d. 14 augustus 2012 inzake de reactie op het verzoek van de leden Van Bommel, Peters en Timmermans over onderzoek naar het gebruik van geweld in de periode van dekolonisatie van Indonesië’, DAO-458/12, 14 januari 2013 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Bijlage - Kamerbrief inzake Schriftelijke antwoorden naar aanleiding van de eerste termijn van uw Kamer tijdens de begrotingsbehandeling van Buitenlandse Zaken’, Kamerstuk, 19 november 2009 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Een korte voorgeschiedenis van de onderzoeksofzet’, <https://www.ind45-50.org/een-korte-voorgeschiedenis-van-de-onderzoeksofzet> (2 maart 2021).

‘Kabinetsreactie naar aanleiding van een studie van dr. Limpach over geweld in periode 1945-1949 in Nederlands-Indië’, 4ZKWPA3M5U6C-3-15021, 2 december 2016 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Kamerbrief inzake regeringsreactie op AIV advies: Transitional Justice; gerechtigheid en vrede in overgangssituaties’, Kamerstuk, 18 december 2009 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Kick-off onderzoek dekolonisatieoorlog: Overbodig of hard nodig?’ (versie 14 september 2017), <https://dezwijger.nl/programma/overbodig-of-hard-nodig/> (7 maart 2021).

‘Koenders betuigt medeleven in Rawagede’, Nieuwsbericht, 25 maart 2016 (Webarchief Rijksoverheid).

Nieuwsarchief Prakken d’Oliveira, ‘Toespraak van Ambassadeur van Nederland Tjeerd de Zwaan Balongsari, 9 december 2011’, https://www.prakkendoliveira.nl/images/nieuws/2011/111209_buza_toespraak_ambassadeur.pdf (17 januari 2021).

‘Persconferentie na ministerraad 30 augustus 2013’, Mediatekst, 30 augustus 2013 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Persconferentie na ministerraad 2 december 2016’, Mediatekst, 2 december 2016 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Toespraak van ambassadeur Tjeerd de Zwaan, Jakarta, Erasmushuis’, Toespraak, 12 december 2013 (Webarchief Rijksoverheid).

‘Toespraak van minister Koenders tijdens nationale receptie Indonesië’, Toespraak, 26 augustus 2015 (Webarchief Rijksoverheid).

Vree, Frank van, ‘Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950. Onderzoeksprogramma KITLV-NIMH-NIOD’ (versie 9 februari 2017), https://www.niod.nl/sites/niod.nl/files/Onderzoeksprogramma%20KITLV-NIMH-NIOD%20definitief_0.pdf (2 maart 2021).

Literatuur

Akker, Chiel van den, 'Hoe een gewelddadig verleden dwingt tot zelfonderzoek', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 132 (2019) 1, 3-20.

Ankersmit, Frank, *Denken over geschiedenis* (Groningen 1984).

Barkan, Elazar, *The guilt of nations. Restitution and negotiating historical injustices* (Baltimore 2000).

Bevernage, Berber, 'Geschiedenis in overheidsopdracht: wetenschap, ethiek en politiek in de Belgische Lumumba-commissie', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 125 (2012) 1, 80-95.

Bevernage, Berber, *History, Memory and State-Sponsored Violence: Time and Justice* (Abingdon 2011).

Bevernage, Berber en Nico Wouters, *The Palgrave Handbook of State-Sponsored History After 1945* (Londen 2018).

Boogaard, Raymond van den, 'Minister Bot lost "Unfinished Business" op', *NRC Handelsblad*, 17 augustus 2005, <https://www.nrc.nl/nieuws/2005/08/17/minister-bot-lost-unfinished-business-op-10606175-a1011416> (28 maart 2021).

Boom, Joeri, 'De Excessennota moet opnieuw', *De Groene Amsterdammer*, 5 december 2008, <https://www.groene.nl/artikel/de-excessennota-moet-opnieuw> (6 maart 2021).

Dommering, E. J., 'De Nederlandse publieke discussie en de politionele akties in Indonesië', *Nederlands Juristenblad* 69 (1994), 277-295.

Duursma, Mark, 'Afscheid van Indië een stapje verder', *NRC Handelsblad*, 27 juli 2005, <https://www.nrc.nl/nieuws/2005/07/27/afscheid-van-indie-een-stapje-verder-10585383-a751437> (28 maart 2012).

Eickhoff, Martijn, Barbara Henkes en Frank van Vree, 'De verleiding van een grijze geschiedschrijving. Morele waarden in historische voorstellingen', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 123 (2010) 3, 323-339.

Fairclough, Norman, 'Critical discourse analysis', in: James Paul Gee en Michael Handford (red.), *The Routledge Handbook of Discourse analysis* (Abingdon 2012) 9-20.

Hekster, Kysia, 'Wel koninklijke excuses bij bezoek Indonesië, wat betekenen ze?' (versie 15 maart 2020), <https://nos.nl/artikel/2327154-wel-koninklijke-excuses-bij-bezoek-indonesie-wat-betekenen-ze.html> (14 maart 2021).

International Center for Transitional Justice, 'What is Transitional Justice', <https://www.ictj.org/about/transitional-justice> (22 maart 2021).

Immler, Nicole, 'Hoe koloniaal onrecht te erkennen?', *BMGN - Low Countries Historical Review* 133 (2018) 4, 57-87.

Javaux, Benoît, 'Consumer class action in France: a mixed assessment after four years' (versie 28 augustus 2019), <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=0889662B-35C7-4282-90D7-EC91B711711C> (18 maart 2021).

Lagas, Teun, 'Den Haag negeerde 60 jaar een datum ; Onafhankelijkheid Indonesië', *Trouw*, 27 juli 2005, <https://www.trouw.nl/nieuws/den-haag-negeerde-60-jaar-een-datum~b0dae892/> (28 maart 2021).

Leezenberg, Michiel, en Gerard de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (Amsterdam 2017).

Limpach, Rémy, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016).

Linde, Irene van der, "'Een bermbom? How dare you!'", *De Groene Amsterdammer*, 5 februari 2020, <https://www.groene.nl/artikel/een-bermbom-how-dare-you> (22 maart 2021).

Lorenz, Chris, 'De Nederlandse koloniale herinnering en de universele mensenrechten', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128 (2015) 1, 109-130.

Luttikhuis, Bart, 'Juridisch afgedwongen excuses', *BMGN - Low Countries Historical Review* 129 (2014) 4, 92-105.

Mamdani, Mahmood, 'Amnesty or Impunity? A Preliminary Critique of the Report of the Truth and Reconciliation Commission of South Africa (TRC)', *Diacritics* 32 (2002) 3/4, 32-59.

Marrus, Michael R., 'Official Apologies and the Quest for Historical Justice', *Journal of Human Rights* 6 (2007) 1, 75-105.

Nicolasen, Lidy, 'Na de Excessennota ketste elk voorstel af', *de Volkskrant*, 19 juni 2012, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/na-de-excessennota-ketste-elk-voorstel-af~bd95148f/> (1 maart 2021).

NOS.nl, 'Indonesische slachtoffers onafhankelijkheidsstrijd wijzen bezoek koning af' (versie 4 februari 2020), <https://nos.nl/artikel/2321665-indonesische-slachtoffers-onafhankelijkheidsstrijd-wijzen-bezoek-koning-af.html#:~:text=Koning%20Willem%2DAlexander%20en%20koningin,in%20de%20periode%201945%2D1949> (4 februari 2021).

NU.nl, 'Geen steun voor onderzoek naar dekolonisatie Indonesië' (versie 19 december 2012), <https://www.nu.nl/politiek/2987097/geen-steun-onderzoek-dekolonisatie-indonesie.html?redirect=1> (1 maart 2021).

Olick, Jeffrey K., en Brenda Coughlin, 'The Politics of Regret. Analytical Frames', in: John Torpey (red.), *Politics and the Past. On Repairing Historical Injustices* (New York 2003) 37-62.

Paul, Herman, *Als het verleden trekt. Kernthema's in de geschiedfilosofie* (Amsterdam 2014).

Pollmann, Tessel, 'The Unreal War: The Indonesian Revolution through the Eyes of Dutch Novelists and Reporters', *Indonesia* 69 (2000), 93-106.

Pondaag, Jeffry, 'Nederland moet voorbeeld nemen aan Duitsland' (versie 30 juli 2015), <https://joop.bnnvara.nl/opinies/nederland-moet-voorbeeld-nemen-aan-duitsland> (22 maart 2021).

Rechtbank 's-Gravenhage, 'Uitspraak Rawagede' (versie 14 september 2011), <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793> (16 januari 2021).

Scagliola, Stef, 'Cleo's "unfinished business": coming to terms with Dutch war crimes in Indonesia's war of independence', *Journal of Genocide Research* 14 (2012) 3-4, 419-439.

Scagliola, Stef, *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002).

Scagliola, Stef, 'The Silences and Myths of a "Dirty War": Coming to Terms with the Dutch–Indonesian Decolonisation War (1945–1949)', *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 14 (2007) 2, 235-262.

Toohey, Peter, 'The Cultural Logic of Historical Periodization', in: Gerard Delanty en Engin Isin (red.), *Handbook of Historical Sociology* (Londen 2003) 209-219.

Torpey, John, 'Introduction. Politics and the Past', in: John Torpey (red.), *Politics and the Past. On Repairing Historical Injustices* (New York 2003) 1-34.

Torpey, John, "'Making Whole What Has Been Smashed": Reflections on Reparations', *The Journal of Modern History* 73 (2001), 333-358.

Tosh, John, *The Pursuit of History. Aims, methods and new directions in the study of history* (Londen 2015).

Touwen-Bouwsma, Elly, en Petra Groen, 'Van Banzai tot Bersiap', in: Elly Touwen-Bouwsma en Petra Groen (red.), *Tussen Banzai en Bersiap. De afwikkeling van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië* (Den Haag 1996) 9-24.

Vermij, Peter, 'Class action gaat Europees', *Het Advocatenblad* (2005) 11, 488-490.

White, Hayden, 'The Value of Narrativity in the Representation of Reality', *Critical Inquiry* 7 (1980) 1, 5-27.

Willems, Marije, 'Nederland biedt excuses aan voor bloedbad Rawagede', *NRC*, 9 december 2011, <https://www.nrc.nl/nieuws/2011/12/09/nederland-biedt-excuses-aan-voor-bloedbad-rawagede-a1449805> (6 december 2020).

Afbeeldingen

Voorblad: Romeo Gacad, 'Indonesia-Netherlands-History', 9 december 2011, ANP, Beeldnummer 317334327.